

**ODRŽIVI RAZVOJ U
RAZVOJNIM POLITIKAMA I
UKLJUČIVANJE AKADEMSKE
ZAJEDNICE**

Novembar 2020

AUTOR:
BALKAN GREEN FOUNDATION

OBJAVLJIVANJE:
NOVEMBAR 2020

FOTOGRAFIJE SA NASLOVNE STRANE:
TOMATO STUDIO

Objavila Balkan Green Foundation (BGF). Sva prava zadržana. Nijedan deo ove publikacije ne može se reprodukovati, čuvati u sistem pretraživanja ili preneti, u bilo kom obliku ili na bilo koji način, bez prethodnog pristanka izdavača. Publikacija se može distribuirati elektronskim putem, ali samo u celini i samo u nekomercijalne svrhe.

Ovaj dokument je izrađen u okviru projekta „Promocija zelene energije na Kosovu“ koji je podržala Nemačka vlada preko Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, projekat Kosova za energetska efikasnost. Stavovi izrađivača ovog dokumenta kao i objavljeni podaci ne odražavaju nužno stavove GIZ-a.

Implemented by

**balkan
green
foundation**

Supported by

Implemented by

giz Deutsche Gesellschaft
für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

REZIME

Svrha ovog istraživanja je da analizira uključivanje koncepta održivog razvoja u dokumente za razvoj politike na Kosovu, kao i komponentu uključivanja obrazovanja i naučnog istraživanja u održivu budućnost zemlje. Glavno istraživačko pitanje je koliko su koncept održivog razvoja i nauka o održivosti uključeni u strateške razvojne dokumente zemlje.

Istraživanje je sprovedeno metodom teorijske analize strateških i regulatornih dokumenata zemlje, kao i intervjuima sa akterima odgovornim za njihovu primenu. Sa teoretskog gledišta, analizirano je ukupno 15 strateških dokumenata, počevši od onih koji ističu ove godine do najdaljeg koji ističe 2036. Istraživanje je analiziralo ove dokumente i koliko su oni uključili održivi razvoj u njihova značajna poglavlja kao što su: misija, vizija, svrha i ciljevi, mere, prioriteta i načela. S druge strane, analiziran je aspekt koliko je obrazovanje za održivi razvoj i naučna istraživanja uključeno u ove razvojne dokumente. Pored teorijske analize, konsultovano je i učešće akademske zajednice i civilnog društva u izradi i sprovođenju ovih dokumenata od strane institucija domaćina. Za ovo su intervjuisana četiri predstavnika institucija odgovornih za sprovođenje strateških dokumenata, jedan predstavnik civilnog društva i 5 predstavnika visokoškolskih ustanova.

Istraživanje pokazuje da ne postoji strategija održivog razvoja i da niti jedan od strateških dokumenata ne sadrži ovaj koncept u svom naslovu. Neke od analiziranih strategija i akcionih planova sadrže koncept od njihove svrhe i misije do određenih mera za osiguranje održivog razvoja. Međutim, nedostaje doslednost i kontinuitet koncepta održivog razvoja u značajnim poglavljima i njegovog raščlanjivanja sa svrhe na konkretne mere kako bi se osigurao održivi razvoj. Nedostaju i izveštaji o tome koliko su strategije primenjene, posebno one dugoročne. Istraživanje pokazuje da su akademske institucije vrlo površno angažovane u izradi strateških dokumenata vezanih za održivi razvoj. Uprkos činjenici da univerziteti proizvode znanje na Kosovu, na njih još se uvek ne gleda kao na snažne aktere u razvoju vezanom za održivi ekonomski razvoj zemlje.

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Definicije održivog razvoja na Kosovu	4
3. Pravna osnova održivog razvoja na Kosovu	5
4. Metodologija istraživanje	7
5. Rezultati istraživanja	9
5.1. Održivi razvoj u ciljevima	9
5.2. Održivi razvoj kao misija	11
5.3. Vizija održivog razvoja	12
5.4. Održivi razvoj u ciljevima	14
5.5. Mere održivog razvoja	27
5.6. Održivi razvoj kao prioritet	21
5.7. Održivi razvoj u načelima	23
6. Uključivanje akademske zajednice u razvoj i sprovođenje strateških dokumenata	25
7. Zaključci strateških dokumenata	28
8. Razvojne politike i obrazovanje za održivi razvoj	30
8.1. Obrazovanje za održivi razvoj	31
8.2. Održivi razvoj u OKK-u	35
8.3. Nauka održivosti	37
9. Zaključci	40
10. Aneksi	42

SKRAĆENICE

EU	Evropska Unija
OIE	Obnovljivi Izvori Energije
GHG	Gasovi sa efektom Staklene Bašte
EE	Energetska Efikasnost
FPV	Fakultet za Poljoprivredu i Veterinarstvo
AF	Arhitektonski Fakultet
FER	Fakultet Elektrotehnike i Računarstva
MF	Mašinski Fakultet
KFEE	Kosovski Fond za Energetsku Efikasnost
FPN	Fakultet Prirodnih Nauka
MF	Matematički Fakultet
UF	Učiteljski Fakultet
INDEP	Institut za Razvojnu Politiku
JICA	Japanska Agencija za Međunarodnu Saradnju
OKK	Okvir Kosovskog Kurikuluma
ZZŽS	Zakon o Zaštiti Životne Sredine
MUPJU	Ministarstvo Unutrašnjih Poslova i Javne Uprave
MONT	Ministarstvo Obrazovanja, Nauke i Tehnologije
MDG	Milenijumski Razvojni Ciljevi
MŽSPP	Ministarstvo životne Sredine i Prostornog Planiranja
KSP	Kosovski Prostorni Plan 2010-20+
CES	Centar za Energetiku i Održivost
NEKP	Nacionalni Energetski i Klimatski Plan
SPOK	Strateški Plan Obrazovanja Kosova
NPOIE	Nacionalni Plan za Obnovljive Izvore Energije 2011-20
KAPEE	Kosovski Akcioni Plan za Energetsku Efikasnost 2010-18
SAPB	Strategija i Akcioni Plan za Biodiverzitet 2011-2020
ESRK	Energetska Strategija Republike Kosovo 2017-2026
NSR	Nacionalna Strategija Razvoja 2016-2021

APSKPK	Akcioni Plan za Trategiju Klimatskih Promena na Kosovu 2019-2028
SZŽS	Strategija za Zaštitu Životne Sredine 2013-2022
RSRK	Rudarska Strategija Republike Kosovo 2012-2025
SRKUO	Strategija Republike Kosovo o Upravljanju Otpadom 2013-2022
KNWS	Kosovska Nacionalna Strategija za Vode 2017-2036
SLSU	Strategija o Lokalnoj Samoupravi 2016-2026
SLER	Strategija za Lokalni Ekonomski Razvoj 2019-2023
SRŠ	Strategija Razvoja Šumarstva 2010-2020
UNDP	Program Ujedinjenih Nacija za Razvoj
UNESCO	Organizacija Ujedinjenih Nacija za Obrazovanje, Nauku i Kulturu
UP	Univerzitet u Prištini
OPM	Kancelarija Premijera

1 Uvod

HERMAN DALY ODREĐUJE TRI USLOVA ZA ODRŽIVO DRUŠTVO:

- (1) Stope iskorišćavanja obnovljivih izvora ne bi trebale premašiti njihove vrednosti regeneracije;
- (2) Stope iskorišćavanja neobnovljivih resursa ne bi trebale premašiti stopu kojom se zamenjuju obnovljivim resursima;
- (3) Stope emisije zagađenja ne bi trebale prelaziti sposobnost asimilacije životne sredine.

Istorijski gledano, trenutni tvorac klasičnog koncepta održivosti i dizajner modernog koncepta održivosti je Hans Carl von Carlowitz. Godine 1713. Carlowitz, šumarski inženjer i menadžer, objavio je svoju knjigu „Sylvicultura oeconomica oder Anweisung zur wilden Baumzucht - Sylvicultura Oeconomica ili Uputstva za uzgoj divljeg drveća“, kritikujući prekomerno iskorišćavanje i uništavanje šuma i predlažući načelo „pažljive upotrebe drveta“. Carlowitz predlaže da „čovjek ne treba delovati protiv prirode“, već da je prati i pažljivo upravlja resursima formirajući osnovna socio-etička načela: svi imaju zahtev za hranom i egzistencijom (koncept potreba u kasnijoj definiciji), uključujući „siromašne građane“ (koncept jednakosti) kao i „voljene potomke“, drugim rečima, buduće generacije.¹

Najčešća definicija održivog razvoja u današnjoj terminologiji (često poznata i kao Brundtlandova definicija) nalazi se u izveštaju „Naša zajednička budućnost“ iz 1987. godine i kaže: „Održivi razvoj je razvoj koji ispunjava potrebe sadašnjosti bez ugrožavanja sposobnosti budućih generacija za ispunjavanje vlastitih potreba“.²

Šta tačno znači izraz „održiv“? Oksfordski rečnik engleskog jezika u izdanju iz 1961. godine značenje ovog pojma prati od srednjeg veka. Od mnogih pronađenih definicija, jednoj se daje značenje koje se čini najzanimljivijim za definiciju, a to je: „i dalje biti“, drugim rečima, održavati postojanje nečega u stanju u kojem je. Druga definicija je „uzrokovati da određeno stanje nastavi da postoji“, a druga definicija je „zadržati ili održavati na odgovarajućem nivou ili standardu“ i na kraju, „održavati stanje“. Stoga bi održivi razvoj trebao biti u stanju da „uštedi“ ili „nosi teret“.³ Reč „stabilnost“ izvedena je iz latinske reči *sustinere*, koju različiti latinsko-engleski rečnici prevode kao „podržavati,

održavati ili vraćati se nazad“. Generalno, pojam „održiv“ na različitim jezicima znači i uvek je značio strukture koje mogu držati, odnosno nositi teret. To je bitna konstanta u strukturi ovog pojma.⁴

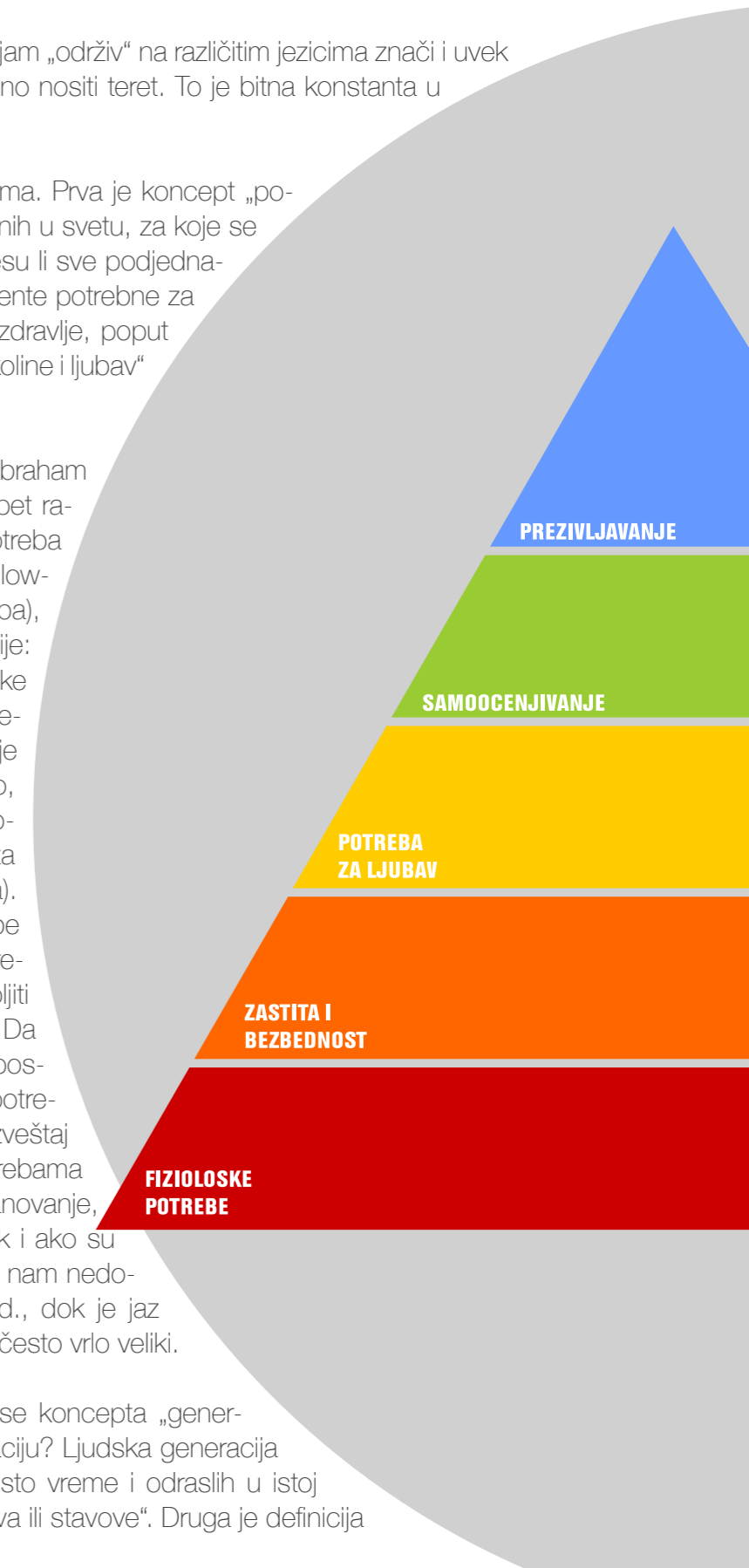
Brutlandova definicija sadrži dva glavna pojma. Prva je koncept „potreba“, posebno suštinskih potreba siromašnih u svetu, za koje se mora dati prioritet. Ali koje su to potrebe i jesu li sve podjednako važne? Medicinski rečnici definišu „elemente potrebne za preživljavanje i normalno mentalno i fizičko zdravlje, poput hrane, vode, skloništa, zaštite od pretnji iz okoline i ljubav“ kao osnovne ljudske potrebe.⁵

Godine 1943, Abraham Maslow⁶ je predložio pet različitih vrsta ljudskih potreba u obliku hijerarhije (Maslowova hijerarhija potreba), počevši od najosnovnije: preživljavanja. Fiziološke

potrebe, poput hrane i skloništa, prate potrebe povezane sa sigurnošću. Treća potreba je potreba za ljubavlju i pripadnošću. Četvrto, ljudima treba poštovanje kao i da budu poštovani. Krajnja potreba u hijerarhiji je potreba za samoaktualizacijom (ispunjenjem potencijala). Hijerarhija sugerise da se osnovne potrebe moraju zadovoljiti pre manje osnovnih potreba; npr. gladna osoba će pokušati zadovoljiti potrebe za hranom pre samoaktualizacije. Da li je potreba bogate osobe za računarom poslednje generacije jednako važna kao i potreba siromašne osobe za čistom vodom? Izveštaj Brundtlanda ima jasan stav o osnovnim potrebama gde potrebe kao što su: odeća, hrana, stanovanje, energija i rad imaju prednost. Međutim, čak i ako su naše osnovne potrebe zadovoljene, možda nam nedostaje obrazovanja, alata za komunikaciju itd., dok je jaz između bogatih i siromašnih u tim pitanjima često vrlo veliki.

Drugi deo Brundtlandove definicije dotiče se koncepta „generacija“. Ali šta u stvarnosti predstavlja generaciju? Ljudska generacija predstavlja „grupu ljudi rođenih otprilike u isto vreme i odraslih u istoj zemlji za koje se smatra da imaju ista iskustva ili stavove“. Druga je definicija

1. Carlowitz, H. C. von ([1713] 2013). *Sylvicultura oeconomica*. München: oekom Verlag.

2. Svetska komisija za životnu sredinu i razvoj, *naša zajednička budućnost* (London: Oxford University Press, 1987).

3. Oksfordski rečnik engleskog jezika (Izdanje iz 1961.): Tom 10, T-U James A. H. Et Al. Murray

4. *Teorije održivog razvoja*, uredili Judith C. Enders i Moritz Remig, Routledge, 2014.

5. <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com/basic+human+needs>

6. Maslow, A.H. (1943). *Teorija ljudske motivacije*. *Psihološki pregled*, 50, 370–396.

7. <https://www.chegg.com/homework-help/definitions/maslows-hierarchy-of-needs-13>

da je „generacija vremenski period, koji se obično smatra oko 30 godina, da deca moraju odrasti i postati odrasla da bi imala svoju decu“.⁸ Ljudi iste generacije pokazuju slične karakteristike, sklonosti i vrednosti tokom svog života, poput kupovine, odeće, komunikacije, upotrebe tehnologije itd. Tehnologija postaje centralna iz dva razloga. Prvo, tehnološki napredak, zajedno sa rastom stanovništva, rezultirao je razvojem ljudskih kapaciteta koji ozbiljno ugrožavaju dobrobit budućih generacija. Drugo, tehnologija je već prilično uticala na granice koje je priroda nametnula. U zemlji u kojoj je drvo jedini građevinski materijal, očuvanje šuma postaje mnogo važnije nego u drugoj gde su zgrade građene od kamena i cementa. Zamena građevinskog materijala ili materijala uopšteno ključno je pitanje održivog razvoja.

ŠEST OPŠTIH KLJUČNIH POLUGA ZA RESTRUKTURISANJE SVETA KA ODRŽIVOSTI, PREMA DONNELLA MEADOWS:

- (1) Minimizirati upotrebu neobnovljivih resursa;
- (2) Sprečiti eroziju obnovljivih izvora;
- (3) Koristiti sve resurse sa maksimalnom efikasnošću;
- (4) Usporiti i na kraju zaustaviti eksponencijalni rast stanovništva i fizičkog kapitala;
- (5) Pratiti stanje resursa, prirodno okruženje i dobrobit ljudi;
- (6) Pobojšati vreme odziva na stres iz okruženja.

2. Definicije održivog razvoja na Kosovu

Republika Kosovo je najmlađa zemlja u Evropi i razvoj važećeg zakonodavstva započeo je 2002. godine kada su nakon izbora osnovane prve privremene institucije samouprave. Ovom zakonodavstvu prethodio je UNMIK-ov regulatorni okvir poznat kao Uredba.

U ZZŠ-u (03/L-025), održivi razvoj je definisan kao „usklađivanje ekonomskog razvoja i zaštite životne sredine radi zadovoljavanja nedavnih potreba, bez jačanja mogućnosti da nove generacije koriste te kapacitete i ispune svoje potrebe“. Dok je dalje u SPK-u, održivi razvoj definisan kao „Društveni, ekonomski i ekološki razvoj, koji upotrebu resursa smatra imovinom koju treba sačuvati za buduće generacije“. U kosovskim razvojnim politikama vrlo često se govori o „ekonomskom razvoju“, „održivom ekonomskom razvoju“ i „ekonomskom održivom razvoju“. Ali po čemu se oni razlikuju?.

Ekonomski razvoj u SPK definisan je kao „postupak koji se koristi za stvaranje ekonomske dobiti kroz mobilizaciju ljudi, finansijskih, kapitalnih, fizičkih i prirodnih resursa, kako bi se stvorile atraktivne usluge i materijalna dobra koja se mogu ponuditi na tržištu“. Dok se dalji održivi razvoj definiše kao „razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjosti bez ugrožavanja sposobnosti budućih generacija da zadovolje svoje potrebe“. To znači da sadašnje razvojne mere ne smeju rasipati resurse koji se ne mogu obnoviti ili zameniti (SPK).

Skupština Kosova je 25. januara 2018. odobrila rezoluciju o SDG. 10. oktobra 2018. godine osnovan je Savet za održivi razvoj, koji je predvodio predsednik Odbora za zdravstvo, rad i socijalnu zaštitu (do kraja 2019. godine predsedavala mu je poslanica Besa Baftiu). Ovaj Savet će funkcionisati kao nadzorno telo kako bi osiguralo da se postigne dostizanje ciljeva održivog razvoja. Članovi Saveta biće iz unutrašnjih struktura Skupštine, kao i iz eksternih institucija.

Održivi razvoj zasnovan je na korišćenju resursa. Razvojnim resursima se upravlja u okviru koncepta njihovih ograničenja i da su oni: iscrpni i nisu ravnomerno raspoređeni. Prema članu 4 ZZŠ-a, održiva upotreba znači „upotrebu prirodnih resursa, osiguravajući ispunjavanje nedavnih potreba, bez povrede potreba sledećih generacija za tim resursima“.

8. <https://www.collinsdictionary.com/us/dictionary/english/generation>

3. Pravna osnova održivog razvoja na Kosovu

Pravni osnov za održivi razvoj nalazi se u Ustavu Republike Kosovo. Tačnije, u Poglavlju 9 (Ekonomski odnosi) stoji da „Republika Kosovo promoviše dobrobit svih svojih građana podsticanjem održivog ekonomskog razvoja“ (član 119., str. 4.).⁹ Dalje, neki od odgovarajućih zakona uključuju ga u uvodne odredbe (svrha i opseg propisa) i u vodeća načela. Dakle, svrha ZZŽS-a je uskladiti ekonomski razvoj i socijalnu zaštitu sa osnovnim načelima zaštite životne sredine prema konceptu održivog razvoja (član 1.) kao i integrisanim sistemom zaštite životne sredine, smanjenjem rizika od zagađenja životne sredine, života i ljudskog zdravlja prema konceptu SD (član 2). Prema članu 2. Zakona o zaštiti prirode (03/L-233), svrha zakona je regulisati zaštitu prirode i njenu održivu upotrebu. Svrha Zakona o vodama (04-L/147) je „osigurati održivi razvoj i korišćenje vodnih resursa koji su neophodni za javno zdravlje, zaštitu životne sredine i socijalno-ekonomski razvoj (član 1., str.2).“

U svojoj preambuli, Zakon o prostornom planiranju (2003/14) takođe postavlja cilj „postizanja ravnoteže između razvoja i očuvanja otvorenih, zelenih površina i zaštite životne sredine.“ Zakon o šumama na Kosovu ima za cilj da „stvari pravnu osnovu za šume kao nacionalni resurs, kao i za upravljanje, zaštitu, očuvanje, unapređenje i održivi razvoj kosovskog šumskog fonda.“

Zakon o poljoprivrednom zemljištu (02/L-26) definiše kao svoje područje regulacije „upotrebu, zaštitu, regulaciju i zakup poljoprivrednog zemljišta u svrhu trajnog očuvanja i zaštite poljoprivrednog potencijala, zasnovanog na načelima održivog razvoja“ (Član 1).

Zakon o energetici (05/L-081) u članu 6. o Energetskoj strategiji zahteva da ovaj dokument „razumno koristi energetske resurse dostupne na Kosovu, u skladu sa načelima održivog razvoja“ i „promoviše ulaganja u energetske sektor u funkciji upotrebe čiste tehnologije za upotrebu lignita, u funkciji zaštite životne sredine.“¹⁰

Čak i horizontalno zakonodavstvo, tačnije Zakon o strateškoj proceni uticaja na životnu sredinu (03/L-230), čija je svrha „utvrđivanje uslova, oblika i postupaka za procenu uticaja na životnu sredinu određenih planova i programa putem integracije načela zaštite životne sredine u pripremi, odobravanju i realizaciji planova i programa, sa ciljem promocije održivog razvoja“ (član 1., str. 2.).¹¹ Većina zakona o životnoj sredini sadrži održivi razvoj kao jedno od vodećih načela zakona, ali nije dalje razrađen u njihovim odredbama.

9. Ustav Republike Kosovo, izvor: http://kuvendikosoves.org/common/docs/Kushtetuta_e_Republikes_se_Kosoves_me_amendamentet_I-XXV_2017.pdf pristupljeno 23. 04. 2020

10. Zakon o energetici br. 05/L-081/2026 izvor: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=12689>, pristupljeno 24. 04. 2020

11. Veselaj, Z. (2019). Načela održivog razvoja kao norme trenutnog zakonodavnog okvira na Kosovu. *Evropski časopis za istraživanje održivog razvoja*, 3(4), em0099. <https://doi.org/10.29333/ejosdr/5878>

4. Metodologija istraživanja

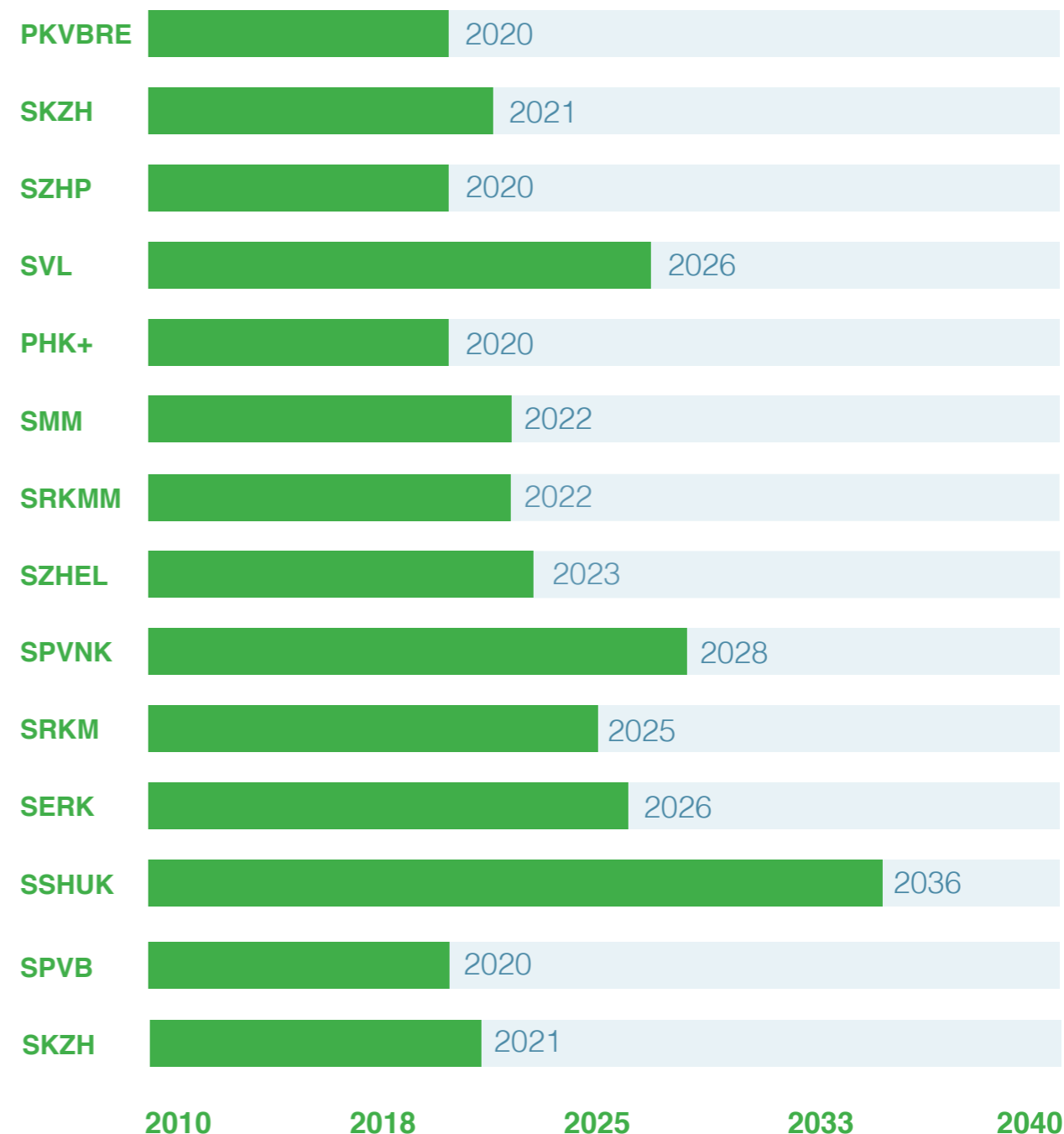
Istraživanje je sprovedeno mešovitom metodom: teorijska analiza strateških dokumenata koji utiču na održivi razvoj i intervjui sa akterima iz vladinih institucija (sponzori ovih dokumenata), predstavnicima akademskih institucija i civilnog društva. Teorijska analiza vrši se analizom koliko je uključen koncept održivog razvoja u njihov sadržaj i odredbe. Analizira se u kojoj od komponenata uključuje ovaj koncept: ciljevi, misija, vizija, mere, aktivnosti, načela i prioriteta. Takođe, analiziraju se isti dokumenti u kojoj meri uključuju nauku o održivosti i obrazovanje za održivi razvoj, uključujući analizu glavnog nacionalnog obrazovnog dokumenta a to je Okvir kosovskog kurikuluma (OKK).

Drugi deo istraživanja obuhvatio je intervjue sa predstavnicima institucija koje sponzoriraju strateške dokumente, predstavnicima akademskih institucija i civilnog društva o njihovom učešću u dizajniranju i sprovođenju strateških dokumenata i perspektivama za budućnost. Ograničavajući faktor u sprovođenju komponente intervjua bio je taj što se sa njihovim početkom dogodila izolacija od pandemije Covid-19, pa su ih morali sprovođiti virtualno ili čak slanjem pitanja i primanjem odgovora putem e-mail-a. To je rezultiralo ograničenim brojem podataka od institucija, posebno institucija vlade i civilnog društva. Sledeći ograničavajući faktor bile su promene u vladi tokom 2020. godine i rotacija nekih odeljenja iz jednog u drugo ministarstvo (to je posebno slučaj za životnu sredinu koja je u roku od 6 meseci istraživanja prebačena iz vlastitog ministarstva (Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja) u Ministarstvo za infrastrukturu i životnu sredinu i konačno u Ministarstvo ekonomskog razvoja i zaštite životne sredine u kojem se trenutno nalazi).

Što se akademskih institucija tiče pitanja za intervju poslata su u tri institucije i šest osoba (profesora), dok su odgovori uglavnom stizali iz akademskih jedinica i CES-a UP-a, kao i sa fakulteta Univerziteta u Prizrenu.

Odziv predstavnika civilnog društva bio je manji. Od četiri nevladine organizacije koje su kontaktirane u vezi sa svojim radom na održivom razvoju, samo su INDEP i Fondacioni Jeshil odgovorili na poslata pitanja.

GRAFIKON 1 TRAJANJE DOKUMENATA PREGLEDANIH U ISTRAŽIVANJU

5. Rezultati istraživanja

Održivi razvoj u dokumentima sektorskih politika obrađuje se u raznim suštinskim poglavljima. Svima im je zajedničko da nijedan dokument ne sadrži naslov održivi razvoj, uprkos činjenici da područje njihove regulacije manje ili više utiče na njega. Nacionalna strategija razvoja (NSR) na svojoj naslovnoj strani ima rečenicu napisanu „plan održivog razvoja“, ali koja dalje ne objašnjava šta takav slogan znači: je li to moto dokumenta ili nešto treće, jer nije da je dublje razrađen unutar dokumenta. Da je to moto, to bi se moralo odražavati u njegovom sadržaju, što u dokumentu nije primećeno. Kao uopšteni pojam i bez konkretnog obuhvatanja, prilično je prisutan u raznim strateškim, ali i zakonodavnim dokumentima. Održivi razvoj u sektorskim dokumentima politike bavi se različitim poglavljima, a mi ćemo se baviti uključivanjem koncepta u: ciljeve i zadatke, misiju i viziju, dugoročne i kratkoročne ciljeve kao i mere i prioritete.

5.1. Održivi razvoj u ciljeve

Cilj u savremenim rečnicima definiran je kao „cilj na koji je usmeren određeni poduhvat“. ¹² Održivi razvoj kao cilj obuhvaćen je u nekim strateškim dokumentima Kosova. Dakle, Strategija i akcioni plan za biodiverzitet (SAPB) definiše „održivi razvoj zasnovan na održivom korišćenju prirodnih resursa“ kao svrhu dokumenta. ¹³ U dokumentu se dalje navodi da će pokazatelji strategije pomoći u definisanju i praćenju nacionalnih politika za životnu sredinu i održivi razvoj, kao i izveštavanje o sprovođenju međunarodnih sporazuma i Milenijumskih razvojnih ciljeva (MDG).

Cilj Kosovske nacionalne strategije za vode (KNSV) je „ponuditi integrisani i održivi razvoj sektora voda ispunjavanjem potreba za snabdevanjem vodom za piće, vodom za proizvodnju hrane, navodnjavanjem poljoprivrednog zemljišta, industriju, sport, rekreaciju i proizvodnju električne energije“. ¹⁴ Opšti cilj KNSV-a je „osigurati razvoj i održivo korišćenje vodnih resursa, koji su neophodni za javno zdravlje, zaštitu životne sredine i socijalno-ekonomski razvoj Republike Kosovo“. Oba dokumenta imaju održivo korišćenje resursa za zadovoljavanje potreba stanovništva kao svoj ključni koncept.

Energetska strategija Republike Kosovo (ESRK) definiše osnovne ciljeve vlade za razvoj energetskog sektora zasnovanog na održivom ekonomskom razvoju, zaštiti životne sredine, sigurnom i kvalitetnom snabdevanju potrošača, efikasnom korišćenju energije, razvoju novih konvencionalnih i obnovljivih proizvodnih kapaciteta, stvaranje konkurentnog tržišta, razvoj sistema prirodnog gasa i stvaranje novih radnih mesta povezanih sa energetskim sektorom. ESRK se odnosi na strateške ciljeve EU za energetski sektor: 20:20:20. ¹⁵

Preporuke:

Pratiti konkretnim merama komponentu održivog korišćenja prirodnih resursa i vode na osnovu ciljeva prostornog planiranja

Cilj 20:20:20 koji treba razmotriti kao način na koji se to može postići kada su trenutno dostupni energetski izvori gotovo jedini izvor.

Iako nije definisan kao cilj, Kosovska strategija i Akcioni plan za klimatske promene (SAPKP) pruža priliku za pronalaženje i definisanje mera za smanjenje emisija gasova sa efektom staklene bašte (GHG) i prilagođavanje klimatskim promenama, čije će komponente promovisati održivi razvoj. Strategija predviđa „efikasan odgovor na uticaje klimatskih promena, uzimajući u obzir međunarodna načela za održivi razvoj“.

Strategija za lokalni ekonomski razvoj (SLER) ima za cilj „otvaranje novih radnih mesta i povećanje budžetskih prihoda privlačenjem stranih investicija, te da ukupni ekonomski razvoj doprinosi održivom razvoju opštine“.

Cilj, prema definiciji je, „rezultat koji određeni planovi ili mere žele postići“. ¹⁶ KPP kao svoj cilj obuhvata „održivi ekonomski razvoj, uravnotežen, zasnovan na prirodnim resursima, ljudima, modernoj tehnologiji, tržišnoj konkurenciji i ispunjavanju standarda za zaštitu životne sredine“. ¹⁷ U drugim dokumentima nisu ustanovljeni definisani ciljevi.

12. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/goal>

13. Strategija i plana biodiverziteta Kosova 2011-20 Izvor: [https://www.ammk-rks.net/repository/docs/Strategija_dhe_Plani_i_Veprimit_per_Biodiversitet\[1\].pdf](https://www.ammk-rks.net/repository/docs/Strategija_dhe_Plani_i_Veprimit_per_Biodiversitet[1].pdf) Accessed on 23. 04. 2020

14. Kosovska nacionalna strategija za vode 2017-2036, Izvor http://knmu.kryeministri-ks.net/repository/docs/Strategija_Shteterore_e_Ujrave_shqip.pdf Pristupljeno 24. 04. 2020

15. Ciljevi EU 20-20-20: 20% povećanje energetske efikasnosti, 20% smanjenje emisije CO2 i 20% obnovljive energije do 2020. godine Izvor: <https://esmig.eu/page/20-20-20-goals> Pristupljeno 19. 08.2020.

16. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/aim>

17. Kosovski prostorni plan 2010-20+ Izvor: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Plani_Hapesinor_i_Kosoves_2010-2020_shq.pdf Pristupljeno 10.04.2020

5.2. Održivi razvoj kao misija

Izjave o misijama organizacije i kompanije obično koriste, dok su ređe u strateškim dokumentima. Izjava o misiji kratko i koncizno objašnjava zašto postoji organizacija ili kompanija.¹⁸ Misija se definiše kao „pisana izjava o glavnoj svrsi i fokusu organizacije koja obično ostaje nepromenjena tokom vremena“. Ispravno sastavljene izjave o misiji služe kao filteri za razdvajanje važnog od onoga što nije, kao i za saopštavanje smisla orijentacije za celu organizaciju.¹⁹ Međutim, izjava o misiji često je definisana u strateškim dokumentima. Iz analiziranih dokumenata, dvoje od njih spominju održivi razvoj u svojoj izjavi o misiji: oblast energetike i rudarstva, koji predstavljaju dva glavna stuba ekonomskog razvoja Republike Kosovo.

Misija Energetske strategije Republike Kosovo (ESRK) je „stvaranje uslova za pouzdano i sigurno snabdevanje energijom, za rastuću potražnju za energijom, kroz razvoj proizvodnih, prenosnih i distributivnih kapaciteta, uzimajući u obzir diverzifikaciju resursa, efikasno korišćenje energije, maksimalno korišćenje obnovljivih izvora energije, kao i zaštita životne sredine u svim delatnostima sektora“.²⁰

Rudarska strategija Republike Kosovo (RSRK) u svojoj misiji sadrži formulaciju za „stvaranje svih pravnih i institucionalnih uslova za brzi rast investicija u rudarskom sektoru, jačanje kapaciteta ljudskih resursa, povećanje interesa zajednice i garantovanje ekološke održivosti“.²¹

Istraživanje otkriva da je koncept održivog razvoja kao misije zanemaren u većini dokumenata i obrađen u samo dva. Međutim, ako se ova dva strateška dokumenta primene onako kako su napisana, pozitivna je činjenica da su energija i rudarstvo važni faktori u ekonomskom razvoju zemlje.

18. <https://www.investopedia.com/terms/m/missionstatement.asp>

19. <http://www.businessdictionary.com/definition/mission-statement.html>

20. *Kosovska energetska strategija 2017-2026*, Izvor: https://mzhe-ks.net/repository/docs/Strategija_e_energise_2017-26_.pdf Pristupljeno 12. 04. 2020

21. *Kosovska energetska strategija 2017-2026*, Izvor: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Strategija_Minerare_e_Republikes_se_Kosoves_2012-2025.pdf Pristupljeno 12.04. 2020

5.3. Vizija održivog razvoja

Prema Oksfordovom rečniku, vizija je „sposobnost razmišljanja ili planiranja budućnosti uz primenu mašte“²², dok prema Merriam Webster vizija je „misao, koncept ili predmet formiran maštom“.²³ Neki od analiziranih dokumenata imaju izjavu o viziji i uključuju održivi razvoj.

Da bi se Kosovu omogućio održiv razvoj i postizanje najviših životnih standarda, Rudarska strategija Republike Kosovo (NSR) zahteva godišnji ekonomski rast od preko 3,3%.²⁴ Energetska strategija Republike Kosovo (ESRK) u svojoj viziji ima za cilj sledeće: „stvaranje razvijenog energetskog sektora koji ne šteti životnoj sredini i zdravlju, kao podrška održivom ekonomskom razvoju i socijalnoj zaštiti na Kosovu u okviru slobodnog i konkurentnog tržišta energije“. Vizija Strategije zaštite životne sredine (SZŽS) je sledeća: „čisto okruženje sa održivim i sigurnim razvojem“.²⁵

Vizija Rudarske strategije Republike Kosovo (RSRK) je sledeća: „razvoj mineralnih resursa i proširenje i modernizacija rudarske prerađivačke industrije kako bi se garantovao održivi ekonomski razvoj, stvaranje novih radnih mesta i povećana dobrobit građana“.

Preporuke:

Izjave o viziji trebale bi ostati takve jer često nalikuju ciljevima

Vizija ne bi trebala izgledati utopijska i trebala bi biti ostvariva u razumnom vremenskom periodu (slučaj KCCSAP).

22. <https://en.oxforddictionaries.com/definition/vision>

23. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/vision>

24. *Nacionalna strategija razvoja 2016-2021*, Izvor: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Strategija_Kombetare_per_Zhvillim_2016-2021_Shqip.pdf Pristupljeno 27. 03. 2020

25. *Strategija zaštite životne sredine 2013-2022* Izvor: https://mmph.rks-gov.net/assets/cms/uploads/files/Publikimet/Strategija_e_Mbrojtjes_s%C3%AB_Mjedisit_-_2013_-2022_Shqip_748721.pdf Pristupljeno 02. 04. 2020

Vizija kosovske strategije i akcionog plana za klimatske promene (KCCSAP) je „Kosovo treba da ima nula emisija gasova sa efektom staklene bašte, sa sposobnošću prilagođavanja klimatskim promenama, što efikasno ublažava posledice klimatskih promena, predviđa i odgovara na uticaje klimatskih promena, uzimajući u obzir međunarodna načela održivog razvoja”.²⁶ Od svih dokumenata, KCCSAP ima najambiciozniju (da ne kažem nedostižnu) viziju za period važenja i primene.

Prostorni plan Kosova (PPK) u svojoj viziji za budućnost definiše Kosovo, između ostalog, kao „EU integrisanu zemlju, sa održivim društveno-ekonomskim razvojem“ i „koja poštuje životnu sredinu, prirodno i kulturno nasleđe svoje teritorije i ono svojih suseda“. Iako Strategija za lokalni ekonomski razvoj (SLER) u svojoj viziji definiše kako sledi „razvoj politika za lokalni ekonomski razvoj kako bi se osigurala održivost lokalne ekonomije, kako bi se poboljšali životi građana u svim oblastima.”²⁷

26. Strategija klimatskih promena i AP za KP 2019-2028, Izvor: [https://konsultimet.rks-gov.net/Storage/Consultations/14-13-59-04102018/SNK_PVNK__5%20tetor_2018_Final\[1\].pdf](https://konsultimet.rks-gov.net/Storage/Consultations/14-13-59-04102018/SNK_PVNK__5%20tetor_2018_Final[1].pdf) Pristupljeno 18. 04. 2020

27. Strategija za lokalni ekonomski razvoj 2019-2023 Izvor: <https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2018/07/Strategija.pdf> Pristupljeno: 27. 03. 2020

5.4. Ciljevi održivog razvoja

Kratkoročni ciljevi su definirani kao „nešto što planirate učiniti ili postići”²⁸, ali i „određeni rezultat koji osoba ili sistem želi postići u vremenskom okviru i raspoloživim resursima”. Uopšteno, kratkoročni ciljevi su konkretniji i lakši za merenje u odnosu na dugoročne ciljeve. Kratkoročni ciljevi su osnovni alati koji koordiniraju i organizuju celokupno strateško planiranje i aktivnosti. Oni služe kao osnova za kreiranje politika i procenu učinka.²⁹

Jedan od ciljeva Strategije za zaštitu životne sredine (EMS) je „održivo korišćenje prirodnih resursa, zaštita biodiverziteta i prirodnih pejzaža”. U međuvremenu, jedan od četiri strateška cilja Kosovske nacionalne strategije za vode (KNSV) je „očuvanje i zaštita vodenih ekosistema” (ekološki prihvatljiv protok).

Energetska strategija Republike Kosovo (ESRK) u svojim strateškim ciljevima definiše energetske sektor kao „jedan od ključnih stalnih stubova održivog ekonomskog i socijalnog razvoja zemlje”. Ubrzani i održivi ekonomski razvoj Kosova značajno će zavisiti od primene adekvatnih ekonomskih i strukturnih politika i reformi koje će obezbediti racionalno korišćenje prirodnih i ljudskih resursa na Kosovu.

Pet ciljeva ESRK-a su:

- osiguravanje stabilnog i kvalitetnog snabdevanja električnom energijom i potrebnih kapaciteta za stabilan elektroenergetski sistem;
- integracija u regionalno tržište električne energije;
- povećanje postojećih kapaciteta toplotnih sistema i izgradnja novih kapaciteta;
- razvoj infrastrukture prirodnog gasa; i
- spunjavanje ciljeva i obaveza u energetskej efikasnosti, obnovljivim izvorima energije i zaštiti životne sredine.

Poslednji cilj je neraskidivo povezan sa održivim razvojem.

28. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/objective>

29. <http://www.businessdictionary.com/definition/objective.html>

Preporuke:

Osiguravanje najveće moguće komunikacije i integracije ciljeva u razvojne politike u pogledu upotrebe resursa, očuvanja i zaštite ekosistema.

Ciljevi uticaja i ublažavanja efekata klimatskih promena trebaju se baviti drugim razvojnim politikama: voda, transport, biodiverzitet.

Rešavanje što više ciljeva za ekonomsku, socijalnu i ekološku održivost na lokalnom nivou.

Strategija rudarstva Republike Kosovo (SRPK) u svom drugom cilju predviđa sledeće: „razvojne politike biće usmerene ka stvaranju zakona o održivom razvoju sektora prema međunarodnim standardima, privlačenju privatnih investicija, potpunoj reformi sektor, zaštiti životne sredine i rešavanju socijalnih pitanja pogođenih rudarskim aktivnostima“.

Dok su ciljevi Prostornog plana Kosova (SPK) sledeći: „prostorno planiranje za racionalno korišćenje teritorije; uravnoteženi prostorni razvoj; stimulacija za politike razvoja ruralnog područja; upotreba minerala za održivi razvoj; zaštite životne sredine; očuvanje i održivo korišćenje prirodnog i kulturnog nasleđa; regulacija ilegalne gradnje i neformalnih naselja“. Gotovo svi se tiču načela održivog razvoja ili ciljeva postizanja održivog razvoja. Dakle, PPK ima za cilj postizanje održivog razvoja životne sredine, kontrolisanog prostornog razvoja, zaštite i poštovanja resursa, prirodnog i kulturnog nasleđa. Povećanje energetske efikasnosti (EE) i upotreba obnovljivih izvora energije (OIE) doprineće ostvarenju tri cilja energetske politike zemlje: podrška povećanju ukupnog ekonomskog razvoja, povećanju sigurnosti snabdevanja energijom i zaštiti životne sredine.

Strategija i akcioni plan za klimatske promene (SAPKP) kao glavni cilj predviđa sledeće: izgradnju kapaciteta nacionalnih i lokalnih partnera, aktera i zainteresovanih strana za integrisanje pitanja klimatskih promena i prilagođavanja u lokalne i nacionalne razvojne procese. Nadalje, dokument postavlja ambiciozne ciljeve i grupiše ih u dve kategorije: niske razvojne ciljeve i one za prilagođavanje klimatskim promenama. Prva kategorija ciljeva uključuje: razvoj kapaciteta za borbu protiv klimatskih promena i sprečavanje i smanjenje emisija gasova sa efektom staklene bašte, uključujući održivu mobilnost. Druga kategorija uključuje: razvoj i poboljšanje mehanizama za ublažavanje rizika u važnim ekonomskim sektorima, kao i sektorima ranjivim na klimatske promene, izgradnju kapaciteta za prilagođavanje ekosistema i izgradnju kapaciteta partnera i lokalnih i centralnih državnih aktera za integraciju klimatskih promena i prilagođavanje budućem razvoju. U okviru izgradnje kapaciteta za projekat kontrole kvaliteta vazduha na Kosovu, uspostavljena je saradnja između stručnjaka sa Univerziteta u Prištini (UP) i Japanske agencije za međunarodnu saradnju (JICA) sa ciljem istraživanja o rastu efikasnosti energetskih filtera termoelektrane Kosova A i B, kao i dizajn mera za smanjenje emisije azotnih gasova, NOx, iz elektrana.³⁰

Strategija za lokalni ekonomski razvoj (SLER) u svom konačnom cilju (od ukupno četiri) definiše sledeće: „korišćenje resursa u funkciji održivog ekonomskog razvoja“.

Strategija za lokalnu samoupravu (SLS) definiše jedan od svojih prvih ciljeva „povećanje ekonomske i socijalne održivosti opština kako bi se osiguralo da politike lokalnog i finansijskog razvoja utiču na lokalni ekonomski razvoj“.³¹ To se postiže razvojem efikasnih politika za lokalni ekonomski razvoj i održivost, izgradnjom lokalne putne infrastrukture i transportne mreže, osposobljavanjem mladih za radnu snagu, podržavanjem preduzeća i poljoprivrednim razvojem. Većina kosovskih opština, na osnovu LEP-a, su izradile lokalne akcione planove za životnu sredinu i kroz iste imaju za cilj da obezbede ekološku održivost razvoja na lokalnom nivou. Opština Đakovica je, uz podršku Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), izradila opštinsku strategiju za održivi razvoj.³² MUPJU na polugodišnjim i godišnjim osnovama sastavlja Izveštaj o sprovođenju planiranih aktivnosti Strategije za lokalnu samoupravu (SLS) i do sada je istu sprovodio samo MUPJU, iako je u principu Strategija multisektorski dokument koji uključuje više zainteresiranih strana, a ne samo MUPJU.

30. Iz intervjua sa zvaničnikom MŽSPP-a

31. Strategija lokalne samouprave 2016-2026 Izvor: https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2017/08/Strategija_liber_trigjuhe_finale-2016.pdf Pristupljeno: 18. 03. 2020

32. <https://www.yumpu.com/xx/document/read/7393517/strategija-e-zhvillimit-te-qendrueshem-te-komunes-undp-kosovo> Qasur me 23.07. 2020

5.5.

Mere održivog razvoja

Nacionalna razvojna strategija (NSR) predviđa posebne mere koje će osigurati investicije koje će omogućiti „održivo korišćenje prirodnih resursa, osiguravajući ravnotežu između razvojnih potreba i zaštite životne sredine“. Ove mere se rešavaju u okviru strateških stubova kao što su: infrastruktura, industrija, rudarstvo, novi energetske kapaciteti i održiva energija, racionalno korišćenje i izgradnja kapaciteta za korišćenje vodnih resursa, održivo korišćenje i upravljanje šumama i održivo upravljanje otpadom.

Efikasno korišćenje javne potrošnje i privatnih investicija podstaknuće ekonomski rast i omogućiti održivi ekonomski razvoj. Konkurentne industrije omogućavaju da ekonomski rast proizvede održivi ekonomski razvoj. Povećana investiranja u rudarski sektor i dodatni prihodi u industrijskom sektoru omogućiće veću stopu ekonomskog rasta i održiviji ekonomski i socijalni razvoj. Pružanje održive energije poboljšaće uslove za poslovanje, omogućiće rast privatnih investicija i poboljšaće trgovinski bilans Kosova smanjenjem uvoza. Održivo snabdevanje će takođe poboljšati dobrobit građana. Povećana investiranja omogućiće veće stope ekonomskog rasta i održivog razvoja. Poboljšanje vodosnabdevanja poslužiće kao podrška rastu preduzeća i povećanju dobrobiti građana.

Investicije i reforme u sektoru šumarstva imaju važnu ulogu ne samo u pogledu zaštite životne sredine već i u smislu podrške industrijskom razvoju. Poboljšanje efikasnosti u boljem upravljanju šumama podržaće drvno-prerađivačku industriju osiguravanjem poštenih cena i održivog snabdevanja sirovinama. Ulaganje u reciklažu i tretman otpada omogućiće ponovnu upotrebu imovine i zauzvrat njihovu upotrebu za razvoj industrije obrade otpada i drugih industrija koje koriste reciklirane materijale kao sirovine. To će omogućiti da ekonomski rast bude održiviji i da ima manje negativnog uticaja na životnu sredinu.

Konkretne mere su predložene u Strategiji rudarstva Republike Kosovo (SRRK) koja zahteva „promociju i razvoj načela održivog razvoja (razvoj koji ispunjava trenutne potrebe, bez štete za interese budućih generacija)“. U cilju rešavanja istorijskih problema iz prošlosti koji su proizašli iz rudarske delatnosti kao mere predlaže se sledeće: „sanacija područja zagađenih rudarskim aktivnostima, u skladu sa najboljom međunarodnom praksom“. Za zaštitu životne sredine od rudarskih aktivnosti predviđene su sledeće mere: potpuno usvajanje evropskih ekoloških standarda i promocija javnog učešća u procesu donošenja odluka.

Stub 4 Strategije i akcionog plana za klimatske promene (SAPKP) (Infrastruktura) pruža specifične mere za osiguranje investicija koje će omogućiti održivu upotrebu prirodnih resursa osiguravajući ravnotežu između razvojnih potreba i brige za životnu sredinu. Osmam mera Strategije za prilagođavanje na klimatske promene identifikuju aktivnosti/intervencije koje maksimiziraju koristi uz minimalizovanje

negativnih posledica. To uključuje isplative mere za smanjenje rizika, koje se mogu postići bez ugrožavanja putanja održivog razvoja i mogućnosti prilagođavanja i koje pružaju koristi bez obzira na buduće klimatske uslove. U tom kontekstu, SAPKP predviđa smanjenje emisija gasova sa efektom staklene bašte u oblastima izgradnje kapaciteta, obnovljivih izvora energije i energetske efikasnosti, daljinskog grejanja i kogeneracije, elektrana i rudnika uglja, transporta, poljoprivrede, šumarstva i prirode, kao i upravljanja otpadom.

Energetska strategija Republike Kosovo (ESRK) predviđa spisak od 60 mera za sprovođenje, osmišljenih u skladu sa strateškim ciljevima (Tabela 1). Međutim, klimatske promene u ESRK spomenute su na samo dva mesta i obrađene su na poslednjoj stranici dokumenta, pozivajući na „studiju koja će predložiti pripremu plana zaštite vazduha sa utvrđenim merama ublažavanja radi zaštite ljudskog zdravlja“. Energetski sektor na Kosovu je najveći doprinosilac gasova sa efektom staklene bašte. Može se primetiti da koncept održivog razvoja u ESRK u pogledu sadržaja gotovo da i ne postoji.

TABELA 1. CILJEVI, BROJ MERA I IZAZOVI ESRK-A 2017-26

Cilj	Br. mera	Izazov u sprovođenju
1. Osiguravanje stabilnog i kvalitetnog snabdevanja električnom energijom i potrebnih kapaciteta za stabilan sistem električne energije	14	Prekid projekta „Kosova e Re“ i neuspeh zatvaranja TE „Kosova A“; nove TE
2. Integracija u regionalno energetske tržište	12	Članstva u regionalnim inicijativama (ENTSO-E, ACER)
3. Povećavanje postojećih kapaciteta toplotnih sistema i izgradnja novih kapaciteta	8	Izazovi nisu navedeni
4. Razvoj infrastrukture prirodnog gasa	5	Sporazum o gasu i infrastruktura
5.1. Ispunjavanje ciljeva i obaveza EE i zaštite životne sredine	12	Učinak zgrada
5.2. Ispunjavanje ciljeva i obaveza OIE i zaštite životne sredine	9	Jednošalterski sistem

Evropska unija (EU) u Uredbi 2018/1999 (11 decembra 2018.) obavezuje države od 2021. godine da usvoje integrisani nacionalni klimatski plan za period od 10 godina i odmah pripreme drugi za sledećih 10 godina. Ova uredba se odnosi na pet dimenzija Energetske unije koje su usko povezane i međusobno se jačaju: energetska sigurnost; unutrašnje tržište energije; energetske efikasnosti; dekarbonizacija; istraživanje, inovacije i konkurentnost. Vlada Kosova osnovala je radne grupe za izradu Kosovskog energetskog i klimatskog plana 2021-30 (PKEN). Očekuje se da će neke mere pomenute u tabeli 1 biti ugrađene u kosovski PKEN. Očekuje se da će isti predložiti detaljne mere u pet dimenzija na osnovu kojih je dizajniran. U dimenziji za snabdevanje električnom energijom kao prioritetnom merom, predlog je zameniti obustavljeni kapacitet čistom energijom (prirodni gas: 300 MW, a obnovljivi izvori energije (OIE): 1200 MW), uključujući izradu Master plana za prirodni gas, zamenu energije za grvejanje od električne energije do daljinskog grejanja. S ponovnim neuspehom projekta 'Kosova e Re', nije poznato hoće li biti puštanja u rad prema predlogu ESRK-a i Evropske komisije. U dimenziji unutrašnjeg tržišta predviđena je priprema infrastrukture za prirodni gas i uspostavljanje operatora prenosnog sistema (OPS). Dimenzija dekarbonizacije predviđa promociju pametnih gradova, poboljšanje transporta i mobilnosti. U dimenziji obnovljive energije predlažu se studije izvodljivosti, pravna infrastruktura i 30 hiljada krovova sa solarnim pločama do 2030. godine.

Ukupni obavezni cilj države u Nacionalnom akcionom planu za obnovljive izvore energije (NAPOIE) za udeo energije iz OIE u bruto konačnoj potrošnji energije u 2020. godini iznosi 25%, kako je utvrđeno u Odluci Saveta ministara Energetske zajednice za primenu Direktive 2009/28 / EZ i izmenu

člana 20. Ugovora o Energetskoj zajednici. Međutim, Kosovo će ciljati veći cilj od 29,47% bruto finalne potrošnje energije u 2020. godini.³³ Dimenzija energetske efikasnosti predviđa mere sertifikacije i revizije standarda efikasnosti, kogeneracije energije i ekonomskih podsticaja i svesti javnosti.

Nacionalni akcioni plan za energetske efikasnosti (NAPEE) postavio je posredni indikativni cilj za uštedu energije od 39 ktoe ili 3% od ukupne količine energije tokom 2010-2012 u sektoru domaćinstva, usluga, industrije, transporta i poljoprivrede.³⁴

Preliminarni rezultati zasnovani na izveštaju o prvom kosovskom srednjoročnom planu za energetske efikasnosti (EE) pokazuju da je postavljeni cilj postignut sa 3,1% (SERK, str. 74). Sličan indikativni cilj postavljen je za period 2012-15. I 2015-18; međutim, nema izveštaja o tome je li isto postignuto.

Što se tiče energetske efikasnosti, Kosovo je preduzelo pozitivan korak uspostavljanjem Kosovskog fonda za energetske efikasnosti (KFEE).³⁵ KFEE je osnovan kao nezavisni, autonomni i stabilni subjekat kako bi omogućio Vladi Kosova da „postigne svoje ciljeve politike o energetskoj efikasnosti promovisanjem, podržavanjem i / ili sprovođenjem mera energetske efikasnosti, kao i privlačenjem i upravljanjem finansijskih resursa u cilju finansiranja i sprovođenja investicionih projekta u području energetske efikasnosti na održiv način”.

Prema INDEP-u, Kosovo kasni sa liberalizacijom i otvaranjem energetskog tržišta. Tržišna integracija sa regionom se odvija e vrlo sporim tempom, a šema podrške samopotrošačima i dalje je nedostatna i nedovoljna. „Želeli bismo videti konkurenciju i načela tržišta u polju podsticaja za obnovljive izvore energije, videti početak primene Direktive o biogorivima i veću diverzifikaciju izvora energije u području transporta. Takođe bismo želeli videti agresivnija ulaganja u energetske efikasnost, reformu sistema grejanja i jasne nacionalne strategije za zaštitu šuma i vode kao i strategije za tretman otpada”.³⁶

33. [https://mzhe-ks.net/repository/docs/Plani_Kombetar_j_Veprimit_per_Burimet_e_Ripertitshme_te_Energjise_\(PKVBRE\)_2011-2020.pdf](https://mzhe-ks.net/repository/docs/Plani_Kombetar_j_Veprimit_per_Burimet_e_Ripertitshme_te_Energjise_(PKVBRE)_2011-2020.pdf) (April 2020)

34. Kosovski akcioni plan za energetske efikasnosti 2010-18 Izvor: [https://mzhe-ks.net/repository/docs/Plani_j_Veprimit_j_Kosoves_per_Eficience_te_Energjise_\(PVKEE\)_2010-2018.pdf](https://mzhe-ks.net/repository/docs/Plani_j_Veprimit_j_Kosoves_per_Eficience_te_Energjise_(PVKEE)_2010-2018.pdf)

35. [https://mzhe-ks.net/repository/docs/LIGJI_NR._06_L-079_PER_EFICIENCE_TE_ENERGJISE_\(1\).pdf](https://mzhe-ks.net/repository/docs/LIGJI_NR._06_L-079_PER_EFICIENCE_TE_ENERGJISE_(1).pdf)

36. Citat Dardan Abazi, INDEP

5.6.

Održivi razvoj kao prioritet

Prioritet se prema modernim rečnicima definiše kao „nešto što je vrlo važno i mora se rešiti pre svega“³⁷ ili „činjenica ili stanje koje treba smatrati važnijim od drugih“.³⁸ Održivi razvoj je prioritet u četiri strateška dokumenta.

Nacionalna strategija razvoja (NSR) predviđala je četiri prioritetne mere za razvoj energetskog sektora: izgradnja novih proizvodnih kapaciteta i održiva energija; uspostavljanje otvorenog i konkurentnog tržišta električne energije; smanjenje potrošnje energije kroz efikasne mere i racionalno korišćenje obnovljivih izvora energije.

Strategija zaštite životne sredine (SZŽS) u dugoročnim prioritetima definiše „poboljšanje kvaliteta života svih građana; održivi ekonomski, socijalni i kulturni razvoj.“ U sektorskim prioritetima, prioritet 7 (Održiva upotreba prirodnih resursa) definiše “podršku razvojnim ekološkim politikama u zaštiti životne sredine i održivom korišćenju svih prirodnih resursa poput vode, minerala i šuma”.

Kosovska nacionalna strategija za vode (KNSV), u cilju postizanja održivog ekonomskog razvoja (prioritet 1 Nacionalne strategije razvoja), među prioritete postavlja sledeće: ulaganje u velike projekte, kroz modernizaciju i razvoj javne infrastrukture; kontinuirana podrška ruralnom razvoju i poljoprivredi, kako bi se povećala lokalna proizvodnja i investicije povezane sa upravljanjem životnom sredinom i snabdevanjem pijaće vodom.

Strategija i akcioni plan za biodiverzitet (SAPB) bavi se sektorskim strateškim prioritetima za održivi razvoj. Dakle, strateški prioriteti za šumarstvo predviđaju da se „upravljanje šumama treba odvijati na načelima održivog razvoja, koristeći 60% godišnjeg povećanja i pošumljavanja na golom šumskom zemljištu autohtonim vrstama“. Za turizam je predviđena izrada strategije održivog i prirodnom turizmu koji ispunjava zahteve za očuvanje biodiverziteta.

Strategija rudarstva republike Kosovo (SRRK) kao svoj prioritet br. 7 postavlja „održivu upotrebu prirodnih resursa ... podršku razvojnim politikama zaštite životne sredine u održivoj upotrebi svih prirodnih resursa kao što su voda, minerali i šume.“ Sprovođenje SRRK-ovih ciljeva, mera i prioriteta vrši se kroz Program sprovođenja SRRK-a kao program za period od tri godine. Praćenje sprovođenja SRRK-a, na osnovu Zakona br. 03 / L-163 o rudnicima i mineralima je odgovornost Ministarstva za ekonomski razvoj i životnu sredinu kroz godišnje izveštaje o napretku Programa za sprovođenje SRRK-a.

37. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/priority> (Prill 2020)

38. <https://en.oxforddictionaries.com/definition/priority>

5.7. Održivi razvoj u načelima

Prema Kembdridžvom rečniku, načelo je definisano kao „osnovna ideja ili pravilo koje objašnjava ili kontroliše kako se nešto događa ili funkcioniše“.³⁹ U Prostornom planu Kosova (PPK), načelo održivog razvoja u smislu prostornog razvoja znači održivi razvoj koji pokriva ne samo ekonomski već i razvoj životne sredine, koji čuva trenutne resurse koje će buduće generacije koristiti, ali takođe sadrži i uravnoteženi prostorni razvoj. Iako je načelo održivog razvoja ugrađeno u Zakon o prostornom planiranju, ali i u različite standarde i programe, vreme je da se ta načela pretoče u konkretne mere i odraze u upravljanju. Održivi razvoj i upravljanje su ključni za bolju budućnost i zahtevaju više pažnje na Kosovu.

U Strategiji zaštite životne sredine (SZŽS), načelo 3 (Promena stava prema proizvodnji i potrošnji) kaže da „delotvoran razvoj ekoloških politika zasnovanih na načelima održivog razvoja ne može biti uspešan bez promene odnosa pojedinca prema proizvodnji i potrošnji“. Dok se u SSHUK-u spominje načelo jednakosti u raspodeli vodnih resursa.

Poglavlje osnovnih načela Strategije Republike Kosovo za upravljanje otpadom (SRKUP)⁴⁰, pod načelom: „j“ - Priprema za otvoreno tržište podstiče upravljanje ostalim segmentima društva koristeći ekonomske instrumente i druge oblike u podrška upravljanjem otpadom u skladu sa zahtevima za zaštitu životne sredine i okvirom održivog ekonomskog razvoja.⁴¹

Strategija razvoja šuma (SUŠ) zahteva da se šumama i šumskim zemljištima na Kosovu upravlja u skladu sa načelima globalnog konsenzusa o održivom razvoju, upravljanju i zaštiti svih vrsta šuma. Tu spadaju načela prevencije, načela međugeneracijske jednakosti, očuvanje biološke raznolikosti i održivi ekološki razvoj.⁴²

Iz navedenog se vidi da je koncept održivog razvoja sastavni deo strateških dokumenata u određenim poglavljima. Najveće učešće imaju poglavlja ciljeva i mera strateških dokumenata, dok su najmanje istraženi strateški dokumenti uključili koncept u svoju misiju, viziju i ciljeve. S obzirom na ovaj razvoj događaja, odobravanje paketa od oko 20 zakona o zaštiti životne sredine, ali i u kontinuiranoj vezi sa Evropskim zelenim dogovorom, može se smatrati orijentacijom za sprovođenje načela održivosti u budućim koracima razvoja zemlje.

39. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/principle>

40. Strategija upravljanja otpadom na Kosovu, Izvor: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Strategije_se_Republikes_se_Kosoves_per_Menaxhimin_e_Mbeturinave_.pdf Pristupljeno 20. 03. 2020

41. SRKUP je jedan od retkih koji ima planirani trošak od 133,85 miliona evra za sledećih 10 godina, ali nije naveden u kolonama gde će se potrošiti.

42. Strategija razvoja šumarstva 2010-2020 Izvor: http://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/docs/Strategija_per_Zhvillimin_e_Pylltarise_2010-20.pdf Pristupljeno 25. 04. 2020

6. Uključivanje akademije u razvoj i sprovođenje strateških dokumenata

Vlada Kosova je izradila Administrativno uputstvo br. 07/201843 i Priručnik za planiranje, izradu i praćenje strateških dokumenata i njihovih akcionih planova⁴⁴, gde tačka 2.9 člana 8. predviđa da u radnoj grupi budu i predstavnici civilnog društva, akademici, savetnici ili spoljni stručnjaci. Na relevantnim institucijama je da naprave nacрте planova rada, koji se zatim šalju Kancelariji premijera (KP) (Mladin plan rada treba izraditi) i nadgledaju svaka 3 meseca. Orijentacija KP-a za budućnost je konsolidacija strateških dokumenata izradom sektorskih dokumenata, kako bi se utvrdila i analizirala preklapanja, podudaranja i međusobne veze između dokumenata različitih sektora. U okviru toga razvije se koncept za sistem strateških dokumenata i koncept za novu nacionalnu strategiju razvoja. Što se tiče praćenja i izveštavanja, član 16. Administrativnog uputstva (07/2018), kao i poglavlje 8. Priručnika za planiranje, izradu i praćenje strateških dokumenata, regulišu procedure kako izveštavati o sprovođenju strateških dokumenata.⁴⁵

Većina ispitanika u istraživanju naglašava da je učestvovanje akademije bilo samo simbolično zbog nemara vladinih institucija. Osnovane su radne grupe, ali u nedostatku sredstava za kompenzaciju akademika, oni više nisu angažovani. Profesori sa Fakulteta za elektrotehniku i računarsko inženjerstvo (FIEK) bili su uključeni u izradu Energetske strategije Republike Kosovo (SERK). Profesori sa Poljoprivredno-veterinarskog fakulteta (FB), Fakulteta za matematičko-prirodne nauke (FSHMN) UP, ali i sa univerziteta u regionu i Švedske učestvovali su u izradi Strategije razvoja šuma (SRŠ) i drugih pratećih dokumenata.⁴⁶ U izradi nekih strateških dokumenata koji proizilaze iz Strategije zaštite životne sredine, u šemama predavljanja naučnih i istraživačkih institucija, predviđeno je učešće stručnjaka sa akademije.⁴⁷ Istovremeno, u roku od 2020. godine predviđena je revizija Energetske strategije Republike Kosovo (SERK). Međutim, odgovornost institucija za sponzorstvo strateških dokumenata treba povećati kako bi se osigurali profesionalni ljudski kapaciteti i finansijski resursi.

Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije (MONT) potvrđuje da su u radnim grupama i raspravama o dokumentima razvojne politike svi relevantni akteri kontinuirano uključeni u oblast obrazovanja, uključujući istraživačke institucije i akademsku zajednicu. Učešće, posvećenost i doprinos svakog od njih ne zavisi od MONT-a, već od njihove vlastite spremnosti da daju svoj doprinos. U perspektivi sprovođenja strateških dokumenata, pojavljuju se poteškoće u neuključivanju drugih

aktera u sprovođenje Kosovskog strateškog plana za obrazovanje (KSPO).⁴⁸ Trebaju biti uključene sve institucije, do opština, škola, instituta i univerziteta. Dakle, stagnacija se događa tamo gde je potrebno sprovesti strateške ciljeve, u gore spomenutim institucijama.⁴⁹

Istraživačke i akademske institucije imale su priliku biti uključene u sve politike koje je kreiralo Ministarstvo unutrašnjih poslova i javne uprave (MUPJU), a to je učinjeno putem javnih konsultacija i kontinuirano daju svoj doprinos. Iako je u okviru akcionog plana SVL 2016-2026, u njegovom četvrtom cilju, predviđeno uključivanje svih aktera koji mogu doprineti njegovom sprovođenju (uključujući istraživačke i akademske institucije). Što se tiče procedure, dokumenti se nakon završetka radne grupe šalju Ministarstvu finansija na mišljenje, a zatim KP-u na odobrenje. Što se tiče budućih dešavanja, MALS je planirao da izradi i odobri Program funkcionalnog pregleda lokalne uprave. Ostali aspekti sprovođenja strateških dokumenata vezani su za imenovanje službenika, njihovo praćenje i izradu izveštaja na polugodišnjoj i godišnjoj osnovi.⁵⁰

Civilno društvo takođe doprinosi promociji održivog razvoja u razvojnim politikama zemlje. INDEP, kao vodeća think tank organizacija na polju održivog razvoja, ima tri i svojoj misiji, ali i kao jedan od tri programa rada te organizacije. "Pratimo sve institucije koje se bave područjem održivog razvoja na Kosovu i odgovaramo pružanjem alternativa, istraživanjem i izgradnjom koalicija i mreža sa drugim organizacijama. Predvodili smo napore da

43. <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=18813>Pristupljeno 20.08. 2020

44. <https://kryeministri-ks.net/documents/manual-per-planifikimin-hartimin-dhe-monitorimin-e-dokumenteve-strategjike-dhe-planeve-te-tyre-te-veprimi/>Pristupljeno 20.08. 2020

45. Iz intervju sa službenikom KP-a

46. Iz razgovora sa zvaničnikom MPŠRR-a

47. Iz intervju sa zvaničnikom MŽSPP

48. http://kryeministri-ks.net/repository/docs/PLANI_STRATEGJIK_LARSIMIT_NE_KOSOVE.pdf Pristupljeno 19.08. 2020

49. Iz intervju sa zvaničnikom MONT-a

50. Iz intervju sa zvaničnikom MALS-a

se EE stavi na političku agendu pomažući parlamentarnom odboru u praćenju zakona, pokretanju njegove izmene i podržavanju radne grupe u izradi zakona. Pratili smo i zakonodavstvo u području BRE, prvi smo govorili i promovisali UN-ove ciljeve održivog razvoja i prvi povezujemo zaštitu potrošača sa održivim razvojem”.⁵¹

Povećanje organizacionog znanja i kapaciteta za rad sa najnovijim globalnim i regionalnim metodama i pristupima održivog razvoja u aktivnostima je zahtev nevladinih organizacija. “Održivi razvoj je internalizovan u ideološkom okviru organizacije, jer je njegova misija pružiti održiva urbana i ruralna rešenja za usklađeni razvoj. Permakultura je poznata kao inovativni okvir za stvaranje samoodrživih sistema. Kao okvir, zasnovana je na regenerativnoj održivosti. Bilo koja programska intervencija koja ne teži stvaranju održivosti ne ispunjava osnovne kriterijume permakulture. Kao rezultat toga, Fondacioni Jeshil, u fazi koncipiranja programa, kako bi prešla ideološki prag, mora težiti održivom razvoju.”⁵²

51. Citat iz intervju sa Dardanom Abazijem, vođom istraživanja i menadžerom programa, INDEP

52. Citat iz intervju sa Xhevdet Gegolla iz “Fondacioni Jeshil”

7. Zaključci o strateškim dokumentima

U ovom istraživanju analizirano je 15 dokumenata razvojne politike koji utiču na održivi razvoj u zemlji. Po svojoj prirodi, četiri analizirana dokumenta bave se ukupnim ekonomskim razvojem i upravljanjem: dva na državnom nivou (SKZH i PPK) i dva na lokalnom nivou (SZHEL i SVL). Četiri analizirana dokumenta bave se upotrebom prirodnih resursa za razvojne potrebe kao što su: voda (SSHUK), rudarstvo (SRRK) i energija (SERK), šume (SZHP). Dok se sedam dokumenata bavi strateškim usmerenjima održivosti prema svojim sektorima: sveobuhvatna zaštita životne sredine (SZŽS), otpad (RKUP), biološka raznolikost (SPVB), klimatske promene (SKPVNK), energetska efikasnost, obnovljivi izvori energije.

Četiri analizirana strateška dokumenta ističu 2020. godine, dok je najdugoročniji dokument SSHUK koji važi do 2036. Iz analiziranih dokumenata proizlazi da SERK u svim svojim poglavljima spominje koncept održivog razvoja, osim njihove svrhe i prioriteta. SPVNB spominje koncept održivog razvoja u 4 poglavlja, kao i SMRK. U tri različita poglavlja, održivi razvoj uključuju: SSHUK, PHK, SMM i SZHEL. Dok ga SKZH spominje samo u merama, što se zapravo odnosi na dokumente koji su konsultovani tokom njegove izrade, kao što su PKENK, PKVBRE i PKVNEE.

Postoji prekid veze između poglavlja koja osiguravaju potpuno sprovođenje politika. SZHP spominje održivi razvoj kao prioritet, ali nigde u svojim poglavljima ne govori o održivosti kao konceptu. Ili obrnuto: SPVB tretira održivost u svom cilju i daje joj prioritet bez predlaganja u dokumentu ciljeva ili mera za postizanje cilja.

TABELA 2. UKLJUČIVANJE KONCEPTA ODRŽIVOG RAZVOJA U POGLAVLJA STRATEŠKIH DOKUMENATA NA KOSOVU (POJAŠNJENJE: ✓ - POSTOJI; X - NE POSTOJI)

Strateški dokument	Trajanje	Svrha	Misija	Vizija	Cilj	Mera	Prioriteti	Načelo
NSR	2016-21	X	X	X	X	✓	X	X
SAPB	2011-20	✓	X	X	X	X	✓	X
KNSV	2017-36	✓	X	X	X	X	✓	✓
SERK	2017-26	X	✓	✓	✓	✓	X	✓
SRRK	2012-25	X	X	X	X	X	X	✓
SPVNK	2019-28	✓	X	✓	✓	✓	X	X
SZHEL	2019-23	✓	X	✓	✓	X	X	X
SRKUP	2013-22	X	✓	X	✓	✓	✓	X
SZŽS	2013-22	X	X	✓	✓	X	✓	X
PPK	2010-20+	X	X	✓	✓	X	X	✓
SVL	2016-26	X	X	X	✓	X	X	X
SRŠ	2010-20	X	X	X	X	X	✓	X
NSR	2016-21	X	X	X	X	✓	✓	X
PKVBRE	2011-20	X	X	X	X	✓	X	X
PKVNEE	2010-18	X	X	X	X	✓	X	X

Razvojne politike i obrazovanje za održivi razvoj

Nauka o održivosti fokusira se na dinamične interakcije između prirode i društva. Značajno razumevanje ovih interakcija postignuto je poslednjih decenija radom u naukama o životnoj sredini koji uključuje ljudsko delovanje na životnu sredinu i ekološke uticaje na ljude, radom u socijalnim i razvojnim studijama kojima se nastoji objasniti uticaj na životnu sredinu i malom ali rastućom organizacijom interdisciplinarnih istraživanja. Generalno, danas su prepoznate četiri ključne karakteristike nauke o održivosti, koje su njeni praktičari na poseban način prepoznali kao karakteristične za nauku o održivosti.

1. Normativnost - nauka o održivosti izričito prihvata normativni kontekst održivosti (Clark i Dickinson 2003).⁵³ Budući da su "održivost" i "održivi razvoj" dovedeni u pitanje kao koncepti (može li postojati održivost suočena sa kontinuiranim razvojem), raspravljalo se o mnogim njihovim definicijama i pristupima.

2. Hitnost - U nauci o održivosti hitnost i moralna briga su od ključne važnosti. Oni koji trebaju zadovoljiti potrebe, dugoročno jednostavno neće biti živi. Postoji još jedan aspekt hitnosti: u slučaju klimatskih promena, procenjuje se da su rizici povezani sa iščekivanjem bolje nauke vrlo visoki.

3. Međusobna povezanost okoline i društva - Nauka o održivosti nastoji „razumeti osnovni karakter interakcije između prirode i društva“ kako bi pronašla zajedničke načine na koje prirodni i društveni naučnici mogu poboljšati razumevanje ekoloških i socijalnih odnosa. Tipični instrumenti za takve napore su tehnike scenarija koje zavise od informacija i uzročnih mehanizama u prirodnim i društvenim znanostima.

4. Uključenost nenaučnika - Nauka o održivosti generalno priznaje uključenost ne-naučnika u proces istraživanja. Na taj način se pretpostavlja da ne-naučnici mogu doprineti projektima na terenu na način na koji naučnici koji su uključeni ne mogu.

53. Clark, W., & Dickson, N. (2003). Nauka o održivosti: istraživački program u nastajanju. Zbornik Nacionalne akademije nauka Sjedinjenih Američkih Država 100 (14), 8059– 8061.

8.1

Obrazovanje za održivi razvoj

Obrazovanje za održivi razvoj omogućava svima da donose utemeljene odluke o integritetu životne sredine, ekonomskoj održivosti i pravednom društvu za sadašnje i buduće generacije, uz poštovanje kulturne raznolikosti. Prema Organizaciji Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO), obrazovanje za održivi razvoj uključuje: integrisanje ključnih pitanja održivog razvoja u nastavu i učenje ... gde to može biti uključeno, npr. podučavanje o klimatskim promenama, smanjenju rizika od katastrofa, biodiverzitetu, smanjenju siromaštva, održivoj potrošnji itd. ... zahteva participativne metode poučavanja i učenja koje motivišu i omogućavaju učenicima da promene svoja ponašanja i preduzmu mere za održivi razvoj ... obrazovanje za održivi razvoj posledično promovise kompetencije poput kritičkog mišljenja, zamišljanja budućih scenarija i zajedničkog donošenja odluka. Uopšteno govoreći, "svrha obrazovanja o održivosti je pomoći učenicima da razviju održiv pogled na svet, način da vide i komuniciraju sa svetom kroz prizmu održivosti."

Brojna istraživanja pokazala su da obrazovanje pomaže ljudima u postizanju ciljeva održivog razvoja. Obrazovanje za održivi razvoj sa sobom nosi nerazdvojnu ideju sprovođenja razvojnih programa koji su relevantni na lokalnom i kulturnom nivou. Svi programi održivog razvoja, uključujući obrazovanje o održivosti, trebaju uzeti u obzir lokalne ekološke, ekonomske i socijalne uslove.

Nacionalna razvojna strategija (SKZH) poziva na „veće usklađivanje veština radne snage sa potrebama tržišta rada što će pomoći povećanju investicija, zapošljavanja, dohotka i rasta postojećih preduzeća, a sve će to omogućiti veći ekonomski rast i više održivi razvoj". Da bi se to postiglo, predviđaju se konkretne intervencije u 3 područja:

1. Povećavanje uključivanja dece u predškolske ustanove - što će omogućiti veći uspeh na višim nivoima obrazovanja, smanjiti nejednakost i povećati učešće žena na tržištu rada. To znači da dete može učiti dok njegova majka radi.
2. Poboljšanje kvaliteta nastave u osnovnom i srednjem obrazovanju - kao preduslov za veći uspeh obrazovnog sistema i jačanje veština mladih na tržištu rada.
3. Poboljšanje veze između veština stečenih u obrazovanju i zahteva tržišta rada - što će doprineti smanjenju nezaposlenosti i povećanju kosovskih preduzeća. To znači da će student strukovne škole ili student na univerzitetu moći lakše pronaći praksu ili puni postdiplomski angažman.

Strategija i akcioni plan za klimatske promene (SKPVB) naglašava potrebu za edukacijom o očuvanju biološke raznolikosti koja proizlazi iz Zakona o zaštiti prirode gde je jedan od ciljeva "obrazovanje za promociju i očuvanje biološke i pejzažne raznolikosti". Ovo se u Strateškom cilju 4 obrađuje kao „promocija efikasnog obrazovanja i komunikacije o biodiverzitetu". Dalje, dva od ukupno četiri strateška cilja odnose se na obrazovanje: završetak i primena plana i programa na svim nivoima; i povećanje međuinstitucionalne saradnje i NVO-a za obrazovanje o životnoj sredini. Sektorski prioriteti takođe uključuju uključivanje u edukaciju poljoprivrednika o očuvanju biodiverziteta, sa naglaskom na upotrebu hemijskih đubriva i ekoloških pesticida širokog spektra.

Strategija zaštite životne sredine (SZŽS) - Jedan od ciljeva dokumenta je "razvoj obrazovnih programa, kampanja podizanja svesti i podrška naučnim projektima usmerenim na životnu sredinu." Ciljevi politike zaštite životne sredine u okviru SMM-a bave se „integracijom pitanja zaštite životne sredine u nastavne planove i programe na svim nivoima obrazovanja". Ciljevi SMM-a u oblasti obrazovanja uključuju "integraciju pitanja zaštite životne sredine u nastavne planove i programe na svim nivoima obrazovanja (predavanja odabrana sa sadržajem koji se odnose na pitanja zaštite životne sredine)" i "institucionalnu i finansijsku podršku u cilju podizanja javne svesti (širenje informacija i obrazovanje o pitanjima zaštite životne sredine)". Ciljevi naučnoistraživačkog polja u SMM-u imaju za cilj „prenos čistih tehnologija i korišćenje novih ekološki prihvatljivih izvora energije". Dok se ciljevi istraživanja bave „daljim razvojem centara izvrsnosti za jačanje institucionalnih i ljudskih kapaciteta u vezi sa istraživanjima životne sredine", kao i „prenos čistih tehnologija i upotreba novih ekološki prihvatljivih izvora energije. "Strateški prioriteti u SMM uključuju „veće uključivanje u ekoloških pitanja i održivog razvoja u plan i program" i „podrška NVO-a u vezi sa obrazovanjem i podizanjem svesti javnosti o ekološkim pitanjima". Prioriteti istraživanja i razvoja uključuju: stvaranje specijalizovanih naučnih institucionalnih kapaciteta; finansijska podrška naučnim institucijama, a posebno razvoj njihovog osoblja.

Kosovska nacionalna strategija za vode (SSHUK) bavi se pitanjem edukacije u dve svoje mere kojima se želi „obebediti da školski program uključuje odgovarajući sadržaj koji se odnosi na vodu", kao i „akademski razvoj nekih univerzitetskih programa, diplomaca i magistra, za životnu sredinu, odnosno vodu". Odgovarajući sadržaji koji se odnose na vodu predlažu se u školskim programima, uključujući: cirkulaciju vode, korišćenje, zagađenje i očuvanje vode, sprečavanje zagađenja vode i rizik od poplave. Dakle, razvoj multidisciplinarnih kurseva u oblastima prirodnih resursa, životne sredine upravljanje i voda na master nivou (MA) smatraju se prioritetima, gde će studenti razviti dve ključne kompetencije. Predloženi su novi master programi (Program upravljanja životnom sredinom i Program hidrotehnike), kao i poboljšanje master programa iz Upravljanja prirodnim resursima i Proizvodnja useva, sve unutar UP-a. Što se tiče istraživanja i naučnog istraživanja, SSHUK zahteva uspostavljanje istraživačkih jedinica (5-30 stručnjaka od zajedničkog interesa) sa fokusom na zagađivanje vode i metodologije uklanjanja zagađenja.

Tu je i strateški pristup za „centar tehničke stručnosti u sektoru voda" koji podržava sve institucije podsektora u rešavanju izazova u upravljanju vodama. Ovaj pristup je konceptualno razvijen za Institut za vode i obraćena je pažnja na potrebu akademskog razvoja koji bi podržao argument tehničke stručnosti u ovom sektoru za naredne godine.

Kosovski dokument o nacionalnoj strategiji za vode (KNWSD) postavlja „javnu edukaciju" o otpadu kao orijentaciju i cilj. Prioritet i velika važnost biće posvećeni pitanjima upravljanja otpadom u obrazovnim planovima i programima, jer se pitanjima upravljanja otpadom trenutno ne pridaje odgovarajuća pažnja radi podsticanja društvenih promena. Jedna od mera za postizanje ciljeva Strategije je „razvoj sistema za obrazovanje, izveštavanje i komunikaciju za upravljanje otpadom", što uključuje „izradu plana i programa u obrazovnom sistemu kako bi se omogućilo učešće u životnoj sredini i sistemu upravljanja otpadom putem školskih programa, medija ili raznih radionica". S obzirom na posebne mere, KNWSD će dati prioritet i pridati veliku važnost „pitanjima upravljanja otpadom u obrazovnim planovima i programima". Predviđa se da će mera i njihovi troškovi razviti nastavne planove i programe za obrazovanje o zaštiti životne sredine za sve nivoe (vrtići, škole, fakulteti, univerziteti).

TAB. 3. UKLJUČIVANJE OBRAZOVANJA I ODRŽIVOSTI U ANALIZIRANE STRATEŠKE DOKUMENTE (NAPOMENA: ✓ - UKLJUČENO X, NIJE UKLJUČENO)

Dokument	Veštine	Plan i program	Edukativni programi	Istraživanje	Naučni projekti	BA MA programi	Drugi kapaciteti
NDS	X	X	X	X	X	X	X
SAPB	X	✓	✓	X	X	X	X
KNWSD	X	✓	X	✓	X	✓	✓
CCSAP	X	X	X	X	X	X	X
MSRK	X	X	X	X	X	X	✓
EPS	X	X	✓	✓	✓	X	X

Strategija i akcioni plan za klimatske promene (CCSAP) - predviđa da sprovođenje predviđenih mera aktivno doprinosi smanjenju emisija gasova sa efektom staklene bašte i sprečava nesreće koje bi se mogle dogoditi zbog klimatskih promena kombinacijom sprovođenja zakona, tehničkog i obrazovnog ojačanja. U Aneksu 5 (Vodeni resursi i prilagođavanje klimatskim promenama) navodi se da bi Kosovo trebalo da razvije nove strateške dokumente i akcione planove za integrisanje mera ublažavanja i prilagođavanja na osnovu sveobuhvatnog naučnog istraživanja radi procene potencijalne klime, kako bi adekvatno odgovorilo na izazove uticaja klimatskih promena na vodni resurs. Međutim, Akcioni plan ne predlaže nikakve aktivnosti ili mere. Prema CCSAP-u, član koji predstavlja UP predložen je za Tehnički sekretarijat Nacionalnog saveta za klimatske promene.

Strategija razvoja šumarstva (FDS) - visoko daje prioritet „stvaranju mogućnosti za kvalitetno obrazovanje i obuku za sve kategorije osoblja koje radi u šumarskom sektoru“. U tom kontekstu potrebno je istinsko profesionalno obrazovanje za šumarski profil i održivi sistem stručnog osposobljavanja; stvaranje mogućnosti za razvoj visokog šumarskog obrazovanja i procena potreba za stvaranjem prostora za naučna istraživanja.

Prostorni plan Kosova (SPK) - Savremeni trendovi pokazuju da je interes za prostorno planiranje sve veći i da je preduslov za održivu ekonomiju i razvoj odgovarajuće obrazovanje za pojedinca i društvo. U kontekstu obrazovanja za održivi razvoj, dokument se poziva na Strategiju razvoja visokog obrazovanja (2005.-15.), koja kaže da „izgradnjom prepoznatljivog i prilagodljivog sistema visokog obrazovanja koji je skladan sa zahtevima društva, visoko obrazovanje će zadovoljiti zahteve potrebne za održivi razvoj našeg društva“. Neophodna je dalja saradnja između disciplina na univerzitetima, javnim institucijama i međunarodnim organizacijama. „Univerziteti na Kosovu proizvode znanje, ali nisu učesnici u procesima razvoja održivih gradova.“⁵⁴

Rudarska strategija Republike Kosovo (RSRK), u okviru cilja 2 (Razvoj institucionalnih i ljudskih kapaciteta), pored funkcionalizacije Kosovskog geološkog instituta, takođe predviđa razvoj istraživačkih i tehnoloških kapaciteta podržavanjem naučno-istraživačkih institucija i univerziteta.

Takođe, obrazovni kapaciteti stručnjaka za geologiju, rudnike, ekonomiju, životnu sredinu i adekvatno inženjersko obrazovanje sa javnog univerziteta potrebni su za pripremu osoblja spremnog za suočavanje sa izazovima i zahtevima institucija.

Energetska strategija Republike Kosovo (ESRK) ne pominje naučno istraživanje, inovacije i obrazovanje u merama predloženim za sprovođenje strategije. Prvi cilj ESRK-a u Meri 11 predviđa sledeće: „preduzeti mere za uključivanje i usklađivanje univerzitetskih programa sa potrebama tržišta rada tokom procesa izgradnje Termoelektrane “Kosova e Re”.

54. Citat iz intervjua sa Eliza Hoxha, FNA- UP.

8.2.

Održivi razvoj u okviru kosovskog plana i programa (KCF)

Obrazovanje za održivi razvoj definisano je kao „proces za razvijanje znanja, razumevanja, veština i svojstava učenika neophodnih za rad i život na način koji štiti životnu sredinu, socijalnu i ekonomsku dobrobit, kako u sadašnjosti tako i za buduće generacije“. Potreba za održivim razvojem izražena je na početku dokumenta i smatrana je jednim od razloga za reformu nastavnog plana i programa. Dakle, izražava potrebu u globalizovanom svetu, gde je ugrožen kvalitet života postojećih i budućih generacija, studenti bi trebali steći znanja, veštine i stavove da odgovorno brinu o prirodi i životnoj sredini koji je stvorio čovek kako bi se izbegla zloupotreba izvori i druge neodgovorne prakse.

Jedan od obrazovnih ciljeva KCF-a je: „razvoj odgovornosti za sebe, druge, društvo i životnu sredinu“ i „razvoj preduzetništva i korišćenje tehnologije za održivi razvoj“. Studenti bi trebali razviti odgovornost prema životnoj sredini u kontekstu podizanja svesti o obrazovanju za održivi razvoj.

KCF program zasnovan na kompetencijama.⁵⁶ Kompetencija za život, rad i životnu sredinu ima za cilj da se angažmanom za zaštitu i razvoj životne sredine stvori produktivni doprinos društvu, tako da se studenti pripremaju za suočavanje sa ekološkim, ekonomskim i socijalnim preokupacijama. Kao rezultat završetka višeg srednjeg obrazovanja, studenti bi trebalo da budu u mogućnosti prema građanskoj kompetenciji, KCF ima za cilj da pripremi odgovorne građane za zaštitu prirodnog i veštačkog okruženja i doprinese održivom razvoju. Što se tiče principa, KCF promoviše interdisciplinarnu vezu za promociju obrazovanja za održivi razvoj, kao i „integraciju inovacija koje odražavaju razvoj u socijalnom, ekonomskom, kulturnom ili naučnom aspektu u pogledu obrazovanja za održivi razvoj“.

KCF je organizovan u sedam područja nastavnog plana i programa, od kojih se tri izričito bave održivim razvojem i potrebom za obrazovanjem za održivi razvoj. Područje nastavnog plana i programa „prirodne nauke“ pruža studentima priliku da razviju razumevanje pojmova i osnovnih zakona i teorija prirode. Oni doprinose ukupnom razvoju društva; pomažu u napretku tehnologije i ekonomskom razvoju, poboljšavaju kvalitetu ljudskog života, održavaju zdravlje, čuvaju prirodno okruženje i štite našu dobrobit. Prirodne nauke omogućavaju studentima da razviju svoju želju za istraživanjem svog prirodnog okruženja i uticaja koji donosi ljudska aktivnost.

Područje obrazovnog plana i programa „Društvo i životna sredina“ doprinosi učenju zajedničkog života i obrazovanju za održivi razvoj. Područje obrazovnog plana i programa „Život i rad“ pruža izazovne aktivnosti, koje uključuju sprovođenje istraživanja, rešavanje problema, procenu koncepata i učenje, što je rezultat stvaranja proizvoda sa praktičnom primenom. Studenti će razvijati svoju kreativnost i preduzetničke veštine, što će ih podstaći da budu inovativni i kreativni dizajneri svoje budućnosti. To su bitni atributi imajući na umu da će naši studenti igrati značajnu ulogu prihvatajući

56. U smislu ovog nastavnog plana i programa, kompetencija je „široka sposobnost primene znanja, veština, stavova, rutina, vrednosti i osećaja na nezavisne, praktične i smislene načine“.

tehnološki razvoj dvadeset i prvog veka u skladu sa ekološkim, socijalnim i ekonomskim principima. Ovo područje nastavnog plana i programa uključuje: životne veštine, rukotvorine i kućnu ekonomiju, savetovanje i orijentaciju u karijeri, tehnologiju i IKT, obrazovanje za rad i preduzetničko obrazovanje i obrazovanje za održivi razvoj.

Većina ciljeva predviđenih Strateškim planom za obrazovanje na Kosovu (SPOK) 2017-2021 su ispunjeni i dokument predviđa uključivanje akademskih i istraživačkih institucija u sprovođenje razvojnih strategija zemlje. Izveštaj o proceni primene SPOK-a za tri prethodne godine biće objavljen u 2020. godini, pružajući detalje o procentu primene ciljeva SPOK-a, ali i nedostacima. Planirano je da se radne grupe za izradu drugog petogodišnjeg strateškog dokumenta SPOK 2022-2027⁵⁷ uspostave u toku 2020. godine.

57. Intervju sa predstavnikom MONT-a

8.3

Nauka o održivosti

Održivi razvoj nije bio centralni i nije bio uključen u prve prioritete u procesu izrade programa. Kosovo ne može iskusiti održivi razvoj bez energije, posebno električne energije. Stoga bi se održivi razvoj trebao zasnivati na električnoj energiji proizvedenoj iz konvencionalnih izvora i određenom udelu iz obnovljivih izvora, kao što su voda, vetar i solarni izvori.⁵⁸ Međutim, održivi razvoj je sada cenjena komponenta ukupne strukture studija. Trenutno FIEK nudi programe modifikovane da uključuju primenu informacione i komunikacione tehnologije u sve savremene sisteme, u elektronske sisteme, robotiku, procese automatizacije i elektroenergetske sisteme. Potonji predstavlja osnovni stub za održivi razvoj zemlje, a isti je tretiran u dva velika međunarodna projekta, sa posebnim naglaskom na razvoju sadržaja programa i kurseva za obnovljive izvore i održivi razvoj. Određeni predmeti koji se tiču obnovljive energije uključeni su u studijske programe Fakulteta elektrotehnike i računarskog inženjerstva (FIEK). U budućnosti bi kriterijum održivog razvoja trebao biti ugrađen u stroge zahteve dokumenata koji podržavaju razvoj novih studijskih programa (AU-15/2018 i druge politike).⁵⁹

Na master nivou, Mašinski fakultet (FIM) nudi studijski profil pod nazivom „Sistemi obnovljive energije“. Tu je i strateški pristup za „centar tehničke stručnosti u sektoru voda“ koji podržava sve podsektorske institucije da se bave ovim izazovima u upravljanju vodama. Ovaj pristup je konceptualno razvijen za Institut za vode,⁶⁰ a pažnja je takođe posvećena potrebi za akademskim razvojem koji bi podržao argument tehničke stručnosti u ovom sektoru za naredne godine.⁶¹

Na Odseku za urbanizam i prostorno planiranje Fakulteta za građevinarstvo i arhitekturu (FNA) UP, komponenta koncepta održivosti i razvoja u skladu sa prirodom i društvom uključena je u sve predmete. Tokom 2003-2005, FNA je, zajedno sa Univerzitetom u Aalborgu i Kraljevskom danskom Akademijom likovnih škola za arhitekturu, uz podršku UN-HABITAT-ovog programa na Kosovu, izradila program „Master za urbano planiranje i upravljanje“ zasnovan na novoj globalnoj -lokalnoj dinamici, Lokalna agenda 21, Milenijumski razvojni ciljevi i Povelja o dobrom upravljanju. Ovaj program nije uspeo postati operativan iz dva razloga: prvo, broj doktora nauka koji će voditi program bio je nedovoljan; drugo, nije bilo puno volje za uspostavljanjem mostova za saradnju i zapošljavanjem profesora s spoljnih univerziteta za prvu generaciju na osnovu određenih modula.⁶²

2018. godine UP je u saradnji sa Državnim univerzitetom Arizone iz SAD-a osnovao Centar za energiju i održivost (ESC) koji pruža program sertifikovanja „Obnovljiva energija i održivost“. Trenutno sprovodimo projekat sa američkom ambasadom u Prištini koji se odnosi na izgradnju profesionalnih i akademskih kapaciteta za CSE. Dakle, UP pruža priliku da pripremi studente neophodne za tržište rada u narednim decenijama, što će biti okarakterisano brojnim aktivnostima na ovom polju u okviru napora na nacionalnom nivou za društvo sa niskim ili nikakvim emisijama ugljenika do 2050. godine.⁶³

58. Intervju sa Prof. dr. Vjollca Komoni, FIEK

59. Intervju sa dekanom FIEK-a Prof. dr. Enver Hamiti

60. Status i postojanje ovog instituta je dvosmislen.

61. Intervju sa Prof. dr. Naser Sahiti, FIM

62. Intervju sa Prof. Eliza Hoxha, FNA-UP

63. Intervju sa direktorom CSE, Prof. dr. Naser Sahiti

Fakultet za nauke o životu i životnoj sredini (FShJM) na Univerzitetu u Prizrenu uključio je održivi razvoj. Održivo upravljanje šumama može se spomenuti u programu „Šuma i životna sredina“. Korišćenje šuma sa održivim uzgojem šuma, očuvanje prirodnih resursa, dok je u predmetu Meteorologija fokus bio najviše na klimatskim promenama na Kosovu i rizicima koje one predstavljaju za životnu sredinu, ekonomiju itd. Program Agronomije bavi se održivim upravljanjem poljoprivrednom ekonomijom i ruralni razvoj, kako seosko stanovništvo treba obrađivati poljoprivredne proizvode oštećujući zemlju i održavajući održivost u budućnosti. Takođe, održivo upravljanje agro-turizmom omogućava upotrebu ruralnog područja u turističke svrhe, očuvanje nasleđa i turističkih metoda i prenos na sledeće generacije, itd.

Pedagoški fakultet, uz podršku Fulbrightovog programa američke vlade, razvio je kurs „Obrazovanje za održivi razvoj“ i uključio ga u obrazovni plan i program. Ovaj kurs ima za cilj obrazovanje i obuku budućih nastavnika u vezi sa načelima održivog razvoja i načinom na koji oni to prevode u nacionalne nastavne planove i programe za obrazovanje za održivi razvoj kao međupredmetna pitanja.

Projekti na polju održivosti i nauke o održivosti su retki. Projekat „Transformational Leadership Project - TLP“ razvijen je u partnerstvu sa UP i Državnim univerzitetom u Arizoni, čime je sproveden niz aktivnosti u skladu sa njegovim ciljevima. Projekat je fokusiran na tri komponente: dalji razvoj i unapređenje obrazovnog plana i programa u oblasti energetike, sa posebnim fokusom na obnovljive izvore energije, nastavnu metodologiju i napredak u polju naučnih istraživanja. Trenutno CSE sprovodi projekt američke ambasade za daljnju izgradnju profesionalnih i akademskih kapaciteta CSE.⁶⁴

64. Naser Sahiti, CSE-UP

FNA je 2019. godine sprovela mali pilot projekat zajedno sa opštinom Priština i UN-HABITAT-om u vezi sa rodnom komponentom u gradu pod konceptom „Pravo na grad 4“. Lokacija projekta bio je gradski park kako bi se izbliza shvatila važnost sveobuhvatnog planiranja, sigurnosti i jednakih mogućnosti u gradu. I dalje ostaje zabrinjavajuće da bi UNDP i druge organizacije koje promovišu Milenijumske razvojne ciljeve (MDG) i politike sa globalnog nivoa na Kosovu trebale biti više povezane sa akademskim i obrazovnim institucijama i stvoriti mostove za saradnju i promociju.⁶⁵

Iako je potpisao nekoliko memoranduma o saradnji sa preduzećima i preduzećima, FSHJM nije sproveo nijedan istraživački projekat koji se odnosi na održivi razvoj. „Bilo bi u interesu fakulteta da bude uključen u razne projekte takve prirode, jer je to novi i jedinstveni fakultet na Kosovu, sa kvalifikovanim osobljem, sa raznim istraživanjima i studijama u zemlji i inostranstvu“.⁶⁶

65. Eliza Hoxha, FNA-UP

66. Intervju sa predstavnicima FShJM, Univerzitet u Prizrenu

9. Zaključci

Kosovo je poznato kao zemlja sa najvećim brojem strategija i akcionih planova razvijenih tokom 12 godina od proglašenja nezavisnosti. Održivi razvoj je ustavno utemeljen i princip održivog razvoja je u većoj ili manjoj meri ugrađen u zakonske odredbe usmerene na održivi razvoj. Iz ovih zakona proizlaze strateški dokumenti za upravljanje ekonomskim, socijalnim i politikama razvoja životne sredine, uključujući one za upravljanje, kao četvrti stub održivog razvoja.

Do sada nije postojao nikakav jedinstveni dokument za održivi razvoj Kosova. Nijedan od naslova dokumenata analiziranih u ovom istraživanju ne sadrži održivi razvoj. Naslovna stranica Nacionalne razvojne strategije (NRS) sadrži izjavu „Plan održivog razvoja“, ali ne pruža objašnjenje šta implicira: je li to moto dokumenta ili nešto drugo jer u dokumentu nije dalje razrađeno. Tehnički aspekt pisanja (jezičke greške, akademsko pisanje i estetika teksta, tablica i slika) prati većinu analiziranih strateških dokumenata, a zapravo to ne bi trebao biti slučaj.

Sadržaj većine analiziranih dokumenata veći deo svog prostora posvećuje prethodnim izveštajima, opisu nasleđene situacije i mnogo se manje bavi usmerenjima, planovima i rešenjima za budućnost. To se odražava i na njihov sadržaj, naime obim, npr. Strategija razvoja šumarstva (SRŠ), koja upravlja gotovo polovinom teritorije zemlje, ima ukupno 34 stranice, dok Kosovski dokument o nacionalnoj strategiji voda (KDNSW) sadrži blizu deset puta više stranica (336 stranica). Vrednost cifara drugih strategija i akcionih planova nalazi se između ovih cifara. Čak i kad se spomenu, rešenja su uopštena, apstraktna i često sa dvosmislenim formulacijama. Postoji nekoliko obaveznih mera poput „mora ...“, a one su uglavnom u obliku „želi ...“. Time se na neki način izbegava potreba za merenjem učinka strategije i pokazateljima, ali takođe institucije ne odgovaraju za svoje obaveze određenom strategijom. Većina dokumenata (osim CCSAP-a, ali prilično složenih za određivanje i merenje) ne sadrži merljive pokazatelje. Štaviše, ne postoje institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti ili mehanizmi za praćenje i procenu nivoa mere i nivoa sprovođenja aktivnosti.

Čini se da je dosadašnje uključivanje održivih politika više povezano sa politikama EU za integraciju zemlje (ispunjavanje međunarodnih i integrisanih obaveza) i pritiskom civilnog društva, umesto da ima ozbiljnu orijentaciju institucija da slede put održivog razvoja zemlje.

Nauka i istraživanje su vrlo malo uključeni u istraženi strateški dokument. Iako je princip „održivog razvoja“ ugrađen u brojne zakone, politike, standarde i programe, ovi principi bi sada trebali biti pretočeni u određene akcije i odraženi u upravljanju ekonomskim razvojem zemlje. Održivi razvoj i upravljanje su presudni za bolju budućnost, a to zahteva veću pažnju kako bi se postigli određeni rezultati.

Akademija je uključena u proces izrade strateških dokumenata; međutim, uključivanje Univerziteta bilo je simbolično zbog nedostatka odgovarajućih nadoknada. Gotovo sve institucije predviđaju uključivanje istraživačkih institucija i akademije za svoje strateške dokumente. Sve institucije tvrde da su neke mere i aktivnosti planirane strateškim dokumentima sprovedene. MES i MEDE su izrazili zabrinutost u vezi sa sprovođenjem i / ili finansijskim aspektom i izveštavali o problemima između zainteresovanih strana odgovornih na polju održivog razvoja. Institucije tvrde da imaju strateške dokumente za budućnost održivog razvoja.

Univerziteti proizvode znanje, ali nisu učesnici u procesima održivog razvoja na Kosovu. Neki od univerziteta razvili su nastavne planove i programe koji se odnose na nauku o održivom razvoju i održivosti, ali je broj specifičnih projekata za održivi razvoj vrlo mali. Pozitivnijim razvojem na polju politika nastavnih planova i programa može se smatrati uvođenje obrazovanja o održivosti u kosovski okvir nastavnog plana i programa kao međupredmetno pitanje. To znači da će deca pred-univerzitetskog obrazovnog sistema učiti o pitanjima održivosti tokom nivoa nastavnog plana i programa i nastave u vertikalnoj ravni i u svim područjima nastavnog plana i programa i školskih predmeta u horizontalnoj ravni.

10. Aneks

ANEKS 1. DOKUMENTI RAZRAĐENI U ISTRAŽIVANJU

Dokument	Br. strana	Sponzor
Nacionalna strategija za vode	336	Skupština RK, Vlada RK, KP-Međuministarski savet za vode; MŽSPP; MER, MPŠRR; MF, opštine Kosova
Prostorni plan Kosova	192	Vlada RK, Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja, Institut za prostorno planiranje
Energetska strategija Republike Kosovo	118	Ministarstvo ekonomskog razvoja
Rudarska strategija Republike Kosovo	46	Ministarstvo ekonomskog razvoja
Nacionalna razvojna strategija	56	Vlada Kosova – Kancelarija premijera
Strategija zaštite životne sredine	60	Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja
Strategija i akcioni plan za klimatske promene	92	Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja
Strategija za lokalni ekonomski razvoj	44	Ministarstvo administracije lokalne samouprave
Strategija lokalne samouprave	221	Ministarstvo administracije lokalne samouprave
Strategija upravljanja otpadom na Kosovu	61	Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja
Strategija razvoja šumarstva	34	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja
Okvir kosovskog nastavnog plana i programa za preduniverzitetsko obrazovanje Republike Kosovo	78	Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije

VLADINE INSTITUCIJE:

Fadil Q. Bajraktari – Ministarstvo ekonomskog razvoja i životne sredine

Ferit Idrizi – Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije (MONT)

Hazbije Kastrati – Kancelarija premijera (KP)

Sabit Restelica – Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja (MŽSPP)

Rozafa Ukimeraj Quni – Ministarstvo administracije lokalne samouprave (MALS)

Tahir Ahmeti – Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja (MPŠRR)

NEVLADINE ORGANIZACIJE:

Afete Musliu- Ekološka edukacija (bez odgovora)

Arben Nika, Tahir Krasniqi- Centar za obrazovanje i razvoj životne sredine (CEDE) - (bez odgovora)

Bardh Sanaja, Fatos Lajqi - Ekološki odgovorna akciona grupa (ERA) - (bez odgovora)

Dardan Abazi – Institut za razvojnu politiku (INDEP).

Xhevdet Gegolla - Balkan Green Foundation

AKADEMSKE INSTITUCIJE:

Eliza Hoxha – Poljoprivredni fakultet – Univerzitet u Prištini

Enver Hamiti – Fakultet elektrotehnike i računarskog inženjerstva – Univerzitet u Prištini;

Ilir Morina – Agronomski fakultet – Univerzitet u Peći (bez odgovora).

Naser Sahiti – Fakultet mašinskog inženjerstva, energetike i održivosti – Univerzitet u Prištini

Vjollca Komoni – Fakultet elektrotehnike i računarskog inženjerstva – Univerzitet u Prištini

Ylli Kortoci – Fakultet prirodnih nauka – Univerzitet u Prizrenu

